

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

الحق
علیه
الصلوة
والسلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

نقش (پدر)

در تربیت دینی فرزندان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نقش «پدر» در تربیت دینی فرزندان

نویسنده:

سید مجتبی حسینی نژاد

ناشر چاپی:

اثر قلم

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۹	نقش «پدر» در تربیت دینی فرزندان
۹	مشخصات کتاب
۱۰	اشاره
۱۴	فهرست مطالب
۲۰	مقدمه
۲۲	پیشگفتار
۲۴	فصل اول: «پدر و فرزند از دیدگاه قرآن»
۲۴	اشاره
۲۶	پدر و فرزند از دیدگاه قرآن
۲۷	قرآن کتاب و نسخه نجات بخش انسان
۳۴	فصل دوم: «پدر و فرزند از دیدگاه احادیث»
۳۴	اشاره
۳۶	پدر و فرزند از دیدگاه احادیث
۴۶	فصل سوم: «نقش پدر در تربیت فرزند»
۴۶	اشاره
۴۸	نقش پدر
۴۸	مسئله تربیت
۴۸	اشاره
۴۹	باغ و باغبان
۵۱	سقاخانه تربیت
۵۲	قضیه ای دردناک
۵۳	اهمیت نقش تربیتی پدر
۵۶	فصل چهارم: «زمینه ها در ارتباط با وظائف تربیتی پدر»

۵۶	..... اشاره
۵۸	..... الف) دوره قبل از ازدواج والدین
۵۸	..... زمینیه ها
۵۸	..... اشاره
۵۸	..... ۱. انتخاب همسر شایسته
۵۹	..... ۲. آمادگی برای قبول مسئولیت پدر بودن
۶۱	..... ب) دوره قبل از ولادت فرزند
۶۱	..... ۳. شرایط انعقاد نطفه
۶۲	..... ۴. دوران جنینی
۶۴	..... فصل پنجم: «وظائف پدر در گونه های مختلف تربیت»
۶۴	..... اشاره
۶۶	..... وظیفه ها
۶۶	..... تربیت عاطفی
۶۸	..... اظهار محبت
۷۰	..... رعایت اعتدال و عدالت در ابراز محبت
۷۲	..... نوع محبت
۷۲	..... محبت نباید مشروط و نوبه ای باشد
۷۳	..... تربیت اجتماعی
۷۴	..... مشورت با فرزندان و سپردن مسئولیت به آنان
۷۶	..... یاری کردن در انتخاب دوست
۷۷	..... آموزش احترام به دیگران و برخورد سالم
۷۸	..... مجهز نمودن فرزندان در برابر افکار انحرافی
۷۹	..... تشویق به پیشی گرفتن در انجام کارهای خیر و تمرین صبر بر مشکلات
۸۰	..... تربیت دینی و مذهبی
۸۱	..... تربیت دینی قبل از ولادت
۸۱	..... تربیت دینی در دوران ولادت و نوزادی

۸۳	تربیت دینی بعد از دوران نوزادی
۸۴	تغذیه حلال و طیب
۸۴	آموزش مبانی اعتقادی
۸۵	آموزش عملی فرائض و آداب دینی
۸۷	ضرورت ها
۸۷	۱- احترام به فرزند و تکریم او
۸۸	۲- ارتباط کلامی مستمر، مثبت و مؤثر
۸۹	۳- دانش افزایی پدران در امر تربیت
۹۰	۴- انتظار بجا از فرزند
۹۱	۵- زمان شناسی و استفاده از فرصت ها
۹۴	فصل ششم: «نقش پدر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان»
۹۴	اشاره
۹۶	اهمیت تربیت اجتماعی
۹۷	نقش پدر در تربیت اجتماعی
۹۹	مسئولیت پذیری
۹۹	آموزش مهارت مسئولیت پذیری
۱۰۲	تهیه رزق حلال
۱۰۶	فصل هفتم: «انتظارات فرزندان از پدران»
۱۰۶	اشاره
۱۰۸	انتظارات فرزندان از پدران
۱۲۴	فصل هشتم: «نقش نماز و تربیت فرزندان»
۱۲۴	اشاره
۱۳۰	آثار تربیتی نماز
۱۳۰	نماز و اخلاق
۱۳۲	نماز و اجتماعیت
۱۳۴	نماز و حل مشکلات و رفع اضطراب

۱۳۵	وحدت و اتحاد در نماز
۱۳۶	رعایت حقوق اجتماعی در نماز
۱۳۶	تمرین ضبط نفس در نماز
۱۳۷	تمرین وقت شناسی در نماز
۱۳۸	مسالمت طلبی در نماز
۱۳۹	شیوه های ترغیب به نماز
۱۳۹	اشاره
۱۴۱	۱. بصیرت بخشی
۱۴۲	۲. الگوسازی
۱۴۴	۳. روش تیشیر و انداز
۱۴۵	۴. روش تشویق
۱۴۶	فصل نهم: «تعلیم قرآن و نقش پدر»
۱۴۶	اشاره
۱۵۰	شیوه های آموزش قرآن به کودکان
۱۵۲	آموزش قرآن از آموزش شعر مفید تر است
۱۵۳	روشهای علاقه مند کردن فرزندان به قرآن
۱۵۵	نتیجه گیری
۱۵۶	فهرست منابع
۱۶۰	درباره مرکز

نقش «پدر» در تربیت دینی فرزندان

مشخصات کتاب

سرشناسه: حسینی نژاد، سیدمجتبی، 1359-

عنوان و نام پدیدآور: نقش " پدر " در تربیت دینی فرزندان/ سیدمجتبی حسینی نژاد.

مشخصات نشر: قم: اثر قلم، 1399.

مشخصات ظاهری: 148 ص.؛ 21/5×14/5 س م.

شابک: 250000 ریال: 6-650991-622-978

وضعیت فهرست نویسی: فاپا

یادداشت: کتابنامه: ص. 145 - 148.

موضوع: پدر و کودک Father and child تربیت خانوادگی -- جنبه های مذهبی -- اسلام* Domestic education -- Religious

Parent and child -- Religious aspects -- Islam والدین و کودک -- جنبه های مذهبی -- اسلام Parent and child -- Religious aspects -- Islam

رده بندی کنگره: BP253/4

رده بندی دیویی: 297/644

شماره کتابشناسی ملی: 7369255

ویراستار دیجیتال: محمد منصوری

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فاپا

مؤلف: ..... حجت الاسلام سیدمجتبی حسینی نژاد

ناشر: ..... اثر قلم

چاپ: ..... احسان

نوبت چاپ: ..... اول 1399

شمارگان: ..... 1000 نسخه

شابک: 978-622-6509-91-6 .....

قیمت: 25000 تومان .....

صفحه آرای: حمیدرضا علیزاده .....

آدرس: قم، مجتمع ناشران، واحد 237

شماره تماس: 025-37842678 / 09364310318

ص: 1

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ص: 2

نقش «پدر» در تربیت دینی فرزندان

حجت الاسلام «سیدمجتبی حسینی نژاد»

ص: 3

مقدمه. 9

پیشگفتار. 11

فصل اول: «پدر و فرزند از دیدگاه قرآن» / 13

پدر و فرزند از دیدگاه قرآن.. 15

قرآن کتاب و نسخه نجات بخش انسان.. 16

فصل دوم: «پدر و فرزند از دیدگاه احادیث» / 23

پدر و فرزند از دیدگاه احادیث... 25

فصل سوم: «نقش پدر در تربیت فرزند» / 35

نقش پدر. 37

مسئله تربیت... 37

باغ و باغبان.. 38

سقاخانه تربیت... 40

قضیه ای دردناک... 41

اهمیت نقش تربیتی پدر. 42

فصل چهارم: «زمینه ها در ارتباط با وظائف تربیتی پدر» / 45

الف) دوره قبل از ازدواج والدین.. 47

زمینه ها. 47

ص: 5

1. انتخاب همسر شایسته. 47

2. آمادگی برای قبول مسئولیت پدر بودن.. 48

ب) دوره قبل از ولادت فرزند. 50

3. شرایط انعقاد نطفه. 50

4. دوران جنینی.. 51

فصل پنجم: «وظائف پدر در گونه های مختلف تربیت» / 53

وظیفه ها 55

تربیت عاطفی.. 55

اظهار محبت... 57

رعایت اعتدال و عدالت در ابراز محبت... 59

نوع محبت... 61

محبت نباید مشروط و نوبه ای باشد. 61

تربیت اجتماعی.. 62

مشورت با فرزندان و سپردن مسئولیت به آنان.. 63

یاری کردن در انتخاب دوست... 65

آموزش احترام به دیگران و برخورد سالم. 66

مجهز نمودن فرزندان در برابر افکار انحرافی.. 67

تشویق به پیشی گرفتن در انجام کارهای خیر و تمرین صبر بر مشکلات 68

تربیت دینی و مذهبی.. 69

تربیت دینی قبل از ولادت... 70

تربیت دینی در دوران ولادت و نوزادی.. 70

تربیت دینی بعد از دوران نوزادی.. 72

تغذیه حلال و طیب... 73

آموزش مبانی اعتقادی.. 73

آموزش عملی فرائض و آداب دینی.. 74

ضرورت ها 76

1- احترام به فرزند و تکریم او. 76

2- ارتباط کلامی مستمر، مثبت و مؤثر. 77

3- دانش افزایی پدران در امر تربیت... 78

4- انتظار بجا از فرزند. 79

5- زمان شناسی و استفاده از فرصت ها 80

فصل ششم: «نقش پدر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان» / 83

اهمیت تربیت اجتماعی.. 85

نقش پدر در تربیت اجتماعی.. 86

مسئولیت پذیری.. 88

آموزش مهارت مسئولیت پذیری.. 88

تهیه رزق حلال.. 91

فصل هفتم: «انتظارات فرزندان از پدران» / 95

انتظارات فرزندان از پدران.. 97

فصل هشتم: «نقش نماز و تربیت فرزندان» / 113

آثار تربیتی نماز. 119

نماز و اخلاق.. 119

نماز و اجتماعیت... 121

نماز و حل مشکلات و رفع اضطراب... 123

وحدت و اتحاد در نماز. 124

رعایت حقوق اجتماعی در نماز. 125

تمرین ضبط نفس در نماز. 125

تمرین وقت شناسی در نماز. 126

مسالمت طلبی در نماز. 127

شیوه های ترغیب به نماز. 128

1. بصیرت بخشی.. 130

2. الگوسازی.. 131

3. روش تبشیر و انذار. 133

4. روش تشویق.. 134

فصل نهم: «تعلیم قرآن و نقش پدر» / 135

شیوه های آموزش قرآن به کودکان.. 139

آموزش قرآن از آموزش شعر مفید تر است... 141

روشهای علاقه مند کردن فرزندان به قرآن.. 142

نتیجه گیری.. 144

فهرست منابع.. 145

ص: 8

پرداختن به موضوع تحقیق با وجود گستردگی علوم و معارف، یکی از کارهای دشوار علمی به حساب می آید.

ولی با این همه نگرشی بنیادین به آنچه در جامعه می گذرد، ما را با واقعیت هایی آشنا می سازد که پرداختن به آن ها لازم و ضروری به نظر می رسد و شاید در نگاه اول، این بینش اساسی نبوده ولی نمود و تفحص در این مبانی، دریچه های فراوانی از مجهولات و گاهی غفلت ها را یادآوری می سازد که باز گشایی بابتی در این موضوع می تواند روش های دینی و علمی فراوانی را پیش روی خوانندگان عزیز قرار دهد.

ممکن است موضوع تحقیقی در بسیاری از موارد به علت پدید آمدن عوامل و حوادث اجتماعی و یا با شنیدن اخبار وحشتناک در مورد فرزندان ما صورت گیرد و بعضاً جرقه ذهنی در موضوعی خاص به خاطر شدت علاقه به آن مدت آدم مدتی را با کتاب و قلم مشغول سازد.

آنچه در این بحث بیشتر به دنبال آن خواهیم بود پرداختن به نقش پدر در زمینه تعلیم و تربیت فرزندان خواهد بود. با توجه کردن به خانواده و تفاوت خانواده هایی که بدون مشکل هستند و یا با مشکلات کمتری دست و پنجه نرم می کنند و تطبیق آن ها با خانواده های درگیر و پر مشاجره و مشکل دار به این نتیجه می رسیم که در این خانواده ها، نقشه ها، وظایف و حقوقی که هر کدام از این افراد مخصوصاً نقش پدر کم رنگ و بی رونق می باشد.

این کتاب شامل موارد تربیتی فراوان در خصوص تعلیم و تربیت دینی و برگرفته از متون اسلامی و تربیتی می باشد و سعی گردیده نقش پدر را به خوبی مشخص کند و خصوصیات یک پدر نمونه را مورد بررسی قرار دهد.

تحقیقات نشان داده، آگاهی داشتن پدر به ویژگی ها و وظایف خود می تواند بسیاری از این مشکلات را حل کند. یک پدر آگاه می تواند این اطلاعات خود را به دیگر اعضای خانواده هم منتقل کرده و از این طریق حلال مشکلات در خانواده باشد و بخوبی طبق موازین دینی و اسلامی می تواند زندگی سعادت مند و سرشار از موفقیت و شادکامی داشته باشند.

در فصل اول کتاب در مورد آیات و در فصل دوم احادیثی در خصوص تربیت فرزندان و نقش پدر ذکر گردیده و در فصل های بعدی به ترتیب فهرست بندی از موضوعات دیگری در این رابطه سخن رفته است.

در این جا جا دارد از همکاری و مساعدت همسر در همکاری این اثر تقدیر و تشکر نموده و درود سلام خود را به پدران شهید خاصه پدران شهید مدافع حرم اعلام دارم.

امید است که خوانندگان عزیز تا آخر کتاب با ما بوده و با بهره گیری و برخوردارگی از مطالب این اثر؛ در تربیت نوباوگان خویش قدم موثری بردارند. با تشکر

سید مجتبی حسینی نژاد

تابستان 1399

ص: 10

ز تندباد حوادث برون نبرده جان *** اگر نبود فداکاری و وفای پدر

هزارها گره بسته بود در کارت *** گشوده گشت به دست گره گشای پدر

رها شدی تو ز امواج هولناک خطر *** ز پایداری و ایثار بی ریای پدر

اگر که قامت تو همچو سرو آزاد است *** خمیده در عوضش قامت رسای پدر

(فولادی)

پیرامون نقش پدر در تربیت فرزند و حقوقی که در این زمینه برای او در آیات و روایات معصومین علیهم السلام وجود دارد که با آگاهی از آن ها و خصوصیات ویژه ای که فرزندان دارند، می تواند در امر تربیت موفق باشد که از جمله آن ها می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

توجه به اعتقادات، ابراز محبت، افراط نکردن در آن، رعایت مساوات، ایجاد فضای معنوی در خانه، و امر کردن فرزندان به

عبادات، سرزنش کردن به جای سهل انگاری، رفع نیازهای فرزندان، توجه به خصوصیات فردی دختران و پسران در سنین مختلف، توجه به حساسیت های تربیت دینی و ...

از نظر مذهبی رابطه الهی و آسمانی تر از رابطه پدر و مادر با فرزندان وجود ندارد. (1)

و قرآن عظیم در چند جا سفارش به نیکی و احسان به پدر و مادر را در کنار امر بر عبادات عبادت خداوند ذوالجلال (که باید همیشه بوده و مداومت زمانی داشته باشد) می آورد و بدین وسیله تذکر می دهد که این حکم دستور دائمی است.

ص: 12

1- . سوره لقمان آیه 33

فصل اول: «پدر و فرزند از دیدگاه قرآن»

اشاره

ص: 13

آری پرستش خدا که وظیفه منحصر به فرد و بسیار مهمی می باشد هیچ گاه منافی با غفلت از اهمیت ارتباط با پدر فرزند می باشد.

وظیفه تربیت و نقش پدر و مادر آن قدر مهم بوده که نگارنده تاکنون دو کتاب در زمینه مسائل تربیتی انتشار داده است:

1. نقش مادر در عفت دختران

2. نقش والدین در تربیت دینی فرزندان

اولی نقش مادر در زمینه تربیت خاصه در مبحث عفت و برای دختران پرداخته است.

دوم نقش تربیتی پدر و مادر که والدین می باشند در باب تربیت دینی دنبال نموده است.

اما کتاب حاضر نقش و جایگاه پدر در زمینه تربیتی فرزندان اعم از دختر و پسر دنبال می کند.

بعد از چاپ دو کتاب مذکور بر آن شدم که در زمینه پدر و نقش او نیز تحقیقی انجام دهم که ثمره آن هم اینک پیش نگاه شما بزرگواران است.

پدر و فرزند از دیدگاه قرآن

بدون شک، جامعه های گوناگون از افرادی تشکیل یافته اند که عنصر اساسی جهت شکل گیری خانواده می باشند. اسلام با کمال

ص: 15

افتخار و عزت به خانواده به صورت ژرف و گسترده نگریسته است و در قانون گذاری خود، او را در اولویت قرار داده و برای روابط آن، زیباترین و بهترین قوانین حقوقی را وضع نموده و نیز برای آن ارزشمندترین صور اخلاق و آداب را ترسیم نموده است. و از نظر اسلام، تکامل و پیشرفت خانواده تنها معیار برای پیشرفت به سوی تعالیم حیات بخش اسلامی است جایگاه پدر و مادر و به حسب موضوع کتاب «پدر» به عنوان هسته نخستین تشکیل ساختمان خانواده بشمار می روند و عوامل «عشق»، «محبت» و «عاطفه» را در روح و جان فرزندان می دوانند.

نقش پدر در تحکیم بنیان خانواده بسیار اساسی است قرآن نیز به این مهم توجه نموده و خداوند متعال آیات و سفارش های فراوانی در خصوص نقش و جایگاه پدر بیان فرموده است.

قرآن کتاب و نسخه نجات بخش انسان

قرآن به عنوان اولین و آخرین کتاب نجات بخش انسان ها، همواره رهنمودهای حکیمانه و سعادت‌مندانه ای را در جهت نیل به سعادت دنیا و آخرت برای بشر به ارمغان آورده است.

جایگاه پدر و نقش تربیت او یکی از مباحث گسترده در این کتاب آسمانی می باشد که توجه به آن و سرمشق.

1. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَ

الْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ. (1)

ای کسانی که ایمان آورده اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان ها و سنگ هاست نگه دارید؛ آتشی که فرشتگان بر آن گمارده شده که خشن و سختگیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی کنند و آنچه را فرمان داده شده اید (به طور کامل) اجرا می نمایند.

2. وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا. (2)

آن ها پیوسته از درگاه خدا می خواهند و می گویند: پروردگارا از همسران و فرزندان ما کسانی قرار داده که مایه روشنی چشم ما گردد.

3. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ. (3)

کسانی که ایمان آورده اید مبادا اموال و فرزندان، شما را از یاد خدا غافل گرداند و هرکس چنین کند از زیان کاران است.

4. وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ

ص: 17

1- . تحریم آیه 6

2- . فرقان آیه 74

3- .

به خاطر بیاور هنگامی را که لقمان به فرزندش، درحالی که او را موعظه می کرد گفت: پسرم چیزی را شریک خدا قرار مده که شرک ظلم عظیمی است.

5. وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ. (2)

و وصیت کرد بدان ابراهیم فرزندان خویش را و یعقوب ای فرزندان من همانا برگزیده خدا برای شما دین را پس نمیرید جز آنکه باشید مسلمانان.

6. أَمْ كُنْتُمْ شُرَكَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَالِاهُ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهُهَا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ. (3)

شما کی و کجا حاضر بودید هنگامی که مرگ یعقوب در رسید و به فرزندان خود گفت که شما پس از مرگ من که را می پرستید؟ گفتند: خدای تو را و خدای پدران تو ابراهیم و اسماعیل و اسحاق را که معبود یگانه است و ما مطیع فرمان اویم.

7. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا

ص: 18

1- . لقمان آیه 13

2- . بقره آیه 132

3- . بقره آیه 133

ای کسانی که ایمان آورده اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان ها و سنگ هاست نگه دارید؛ آتشی که فرشتگان بر آن گمارده شده که خشن و سختگیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی کنند و آنچه را فرمان داده شده اید (به طور کامل) اجرا می نمایند.

8. وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا. (2)

آن ها پیوسته از درگاه خدا می خواهند و می گویند: پروردگارا از همسران و فرزندان ما کسانی قرار داده که مایه روشنی چشم ما گردد.

9. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ. (3)

کسانی که ایمان آورده اید مبادا اموال و فرزندان، شما را از یاد خدا غافل گرداند و هرکس چنین کند از زیان کاران است.

10. وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ. (4)

و هیچ پدری نیز نباید از رهگذر فرزندش زیانی به او برسد.

11. وَلِيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا

ص: 19

1- . تحریم آیه 6

2- . فرقان آیه 74

3- . منافقون آیه 9

4- . بقره آیه 233

و کسانی که اگر پس از فوت؛ فرزندان خردسال و ناتوانی برجای می گذارند که از ستم دیگران در حق آنان نگرانند باید بترسند و از خدا پروا کنند و در حق یتیمان دیگران ستم روا ندارند و حقوقشان را تباه نسازند این راهی است که کسی در حق یتیمان آنان ستم نکند و باید درباره یتیمان سخن استوار گویند و رفتاری درست در پیش گیرند.

12. وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ. (2)

و خوراک و پوشاک مادران در حد متعارف بر عهده پدر کودک است.

13. أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تَضَارُّوهُنَّ لِيُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ حَمَلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ. (3)

شما باید زنان مطلقه خود را در دوران عده در همان جا که خود سکونت دارید و به اندازه توانتان آن را فراهم نموده اید جای دهید، و نباید با کاستن از نفقه یا جایگاه سکونتشان به آنان زیان برسانید تا عرصه را برایشان تنگ و آنان را دچار مشقت کنید.

14. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمُ الَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ

ص: 20

1- . نساء آیه 9

2- . بقره آیه 233

3- . طلاق آیه 6

ثِيَابِكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ. (1)

ای کسانی که ایمان آورده اید، باید بردگان تان و نیز نوجوانان که به حد بلوغ نرسیده اند، هنگام ورود به خانه های شما، در هر شبانه روز سه مرتبه از شما اجازه بگیرند؛ پیش از نماز صبح، و در نیمروز آنگاه که لباس های خود را از تن بیرون می آورید و پس از نماز عشاء.

15. وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ. (2)

و چون از همان جایی که پدرشان به آنان فرمان داده بود وارد مصر شدند.

16. وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا. (3)

و از سر مهربانی بال فروتنی را برای آن دو بگستر و بگو: پروردگارا، بر آنان رحمت آور، چنان که مرا در کودکی پروردند.

دقت و تأمل در این آیات، ما را به مقام و بزرگی نقش والدین و از جمله پدر واقف ساخته لزوم رسیدگی و احترام به پدرفرزندی از یک طرف و جایگاه والدین از طرف دیگر خاصه نقش پدر؛ در آیات ذکرشده به چشم می خورد.

ص: 21

1- . نور آیه 58

2- . یوسف آیه 68

3- . اسراء آیه 24

فصل دوم: «پدر و فرزند از دیدگاه احادیث»

اشاره

ص: 23

پدر و فرزند از دیدگاه احادیث

رهنمود ها و سفارش های پیامبر و ائمه معصومین همواره در زندگی بشر کارساز و موجب سعادت و نیک بختی او بوده و هست و هنوز که هزاران قرن از نزول قرآن و ذکر احادیث و روایات از قول پیامبر و امامان می گذرد، تازگی آنان در برخورد با مسائل و مشکلات بعینه مشاهده می شود.

در آیات و روایات موجود کمتر موردی را خواهیم دید که احکام و دستوراتی در رابطه با آن ذکر نشده باشد و این اهمیت پرداختن به انواع مسائل و بینش ها از دیدگاه قرآن و اسلام مطرح می سازد.

کانون خانواده بویژه نقش پدر یکی از مواردی است که در رابطه با آن دستورات دینی و انسان سازی داده شده و وظایف پدر تا فرزندان در آن به روشنی بیان شده است.

نقش کلیدی پدر: بی شک نقش کلیدی پدر در حفظ و تداوم زندگی انکارناپذیر است. و این امر مستلزم همکاری اعضای خانواده، بخصوص فرزندان با والدین بویژه پدر می باشد.

در فصل گذشته اهمیت و جایگاه والدین بویژه پدر را از دیدگاه قرآن به بحث نشستیم. اینک اگر نگاهی گذرا به احادیث بیندازیم به

واقعیتی که در آیات ذکرشده پی بردیم، خواهیم رسید در احادیث ائمه اطهار علیهم السلام در مسئله جایگاه پدر تاکید فراوان گردیده، به اندازه ای که این موضوع را بر موضوعات دیگر ترجیح داده و برتر از مسائل دیگر دانسته اند.

امید است با بیان چندی از احادیث، باب تازه ای در جهت شناخت جایگاه پدرفرزندی گشوده و رهنمودهای ارزشمند این ستارگان هدایت؛ را فراراه زندگی خویش سازیم.

*****

* رسول گرامی (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: «الكاد علی عیاله كالمجاهد فی سبیل الله. (1)»

آن کس که برای خانواده اش تلاش کند، همانند مجاهد نستوه و در حال جهاد است.»

* پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): الولد الصالح ریحانة من ریاحین الجنة. (2)»

فرزند را گلی از گل‌های بهشت است.

* «قبَلوا اولادکم فانّ لکم بكلّ قُبلة درجة فی الجنة و ما بین کل

ص: 26

1- . بحار الانوار، ج 103، ص 12

2- . طبرسی، مکارم الخلاق، بیروت، دالحوراء، 1408ق، ص 2188 محدث نوری، مستدرک الوسایل، بیروت، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، 1409 ق، ص 113 حسام الدین الممتقی، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت، مؤسسة الرسالة، 1409ق، ج 16، ص 273.

فرزندان خود را ببوسید؛ زیرا برای هر بوسه ای که به فرزندان می زنید، یک درجه در بهشت خواهید داشت که فاصله هر درجه تا درجه دیگر به اندازه پانصد سال راه است.

* ابن عمر از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل می کند: من سقی ولده شربة ماء فی صِغَرِهِ سقاه الله سبعین شربة من ماء الكوثر يوم القيامة. (2)

هر کس به فرزند خردسال خود جرعه ای آب بنوشاند، خداوند به پاداش آن در روز قیامت هفتاد جرعه از آب کوثر به او می نوشاند.

* پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: نظر الوالد الی ولده حباً له عبادة. (3)

نگاه کردن پدر و مادر به فرزند از روی مهر و محبت، عبادت است.

* در روایتی آمده است: مردی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) پرسید: یا رسول الله! به چه کسی نیکی کنیم؟

حضرت فرمود: بَرِّ وَالِدَيْکَ. قال: لیس لی والدان. قال: بَرِّ وَوَلَدِکَ کما أَنَّ لِوَالِدِکَ عَلَیکَ حَقًّا کَذَلِکَ لِوَلَدِکَ حَقٌّ. (4)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) به آن مرد فرمود: به پدر و مادرت نیکی کن.

ص: 27

1- . طبرسی، مکارم الاخلاق، ص 220.

2- . حسام الدین متقی هندی، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج 16، ص 443.

3- . محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج 15، ص 170.

4- . محمدجواد طبسی، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت، ص 34.

گفت: پدر و مادر ندارم (از دنیا رفته اند). فرمود: به فرزندان نیکی کن؛ همانگونه که پدر و مادر بر تو حق دارند، همانطور فرزندان نیز دارای حقوقی هستند.

* پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در ضمن سفارشهایی به امام علی (علیه السلام) فرمود: یا علیُّ لَعَنَ اللهُ وَالِدَیْنِ حَمَلًا وَلَدَهُمَا عَلَی عُقُوبِهِمَا؛ یا عَلِیُّ! یَلْزِمُ الْوَالِدَیْنِ مِنَ الْعُقُوبِ لَوْلَدِهِمَا مَا یَلْزِمُ الْوَالِدَ لَهْمَا مِنْ عُقُوبِهِمْ. (1)

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) به علی (علیه السلام) فرمود: خدا لعنت کند پدر و مادری را که فرزندان خویش را بد تربیت کنند و موجبات عاق خود را فراهم نمایند. ای علی! همانگونه که فرزند عاق والدین می شود، والدین نیز عاق فرزند خواهند شد.

* امام سجاد (علیه السلام) نیز در رساله حقوق بدین وظیفه خطیر چنین اشاره می فرماید: فأعمل فی امره عمل من یعلم انه مثاب علی الاحسان الیه، معاقب علی الاسائة الیه. (2)

عمل کن درباره فرزند خویش چون عمل کسی که می داند اگر به فرزند خود احسان کند پاداش داده می شود و اگر بد رفتاری کرد مؤاخذة و عقاب می گردد.

* در جای دیگر، امام با تقصیل بیشتری می فرماید: و اما حق ولدك فتعلم انه منك و مضاف الیک فی عاجل الدنيا بخیره و شره، و

ص: 28

1- . شرح رساله حقوق امام سجاد (علیه السلام)، ج 1، ص 97.

2- . شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج 15، ص 123.

انك مسئول عمّا وليته من حسن الادب و الدلالة على ربّه و المعونة على طاعته فيك و في نفسه. فمثاب على الاحسان اليه و معاقب على الاسائة عليه. فاعمل في امره عمل المتزيّن بحسن اثره عليه في عاجل الدنيا المعذر الى ربّه فيما بينك و بينه، بحسن القيام عليه و الاخذ له منه. (1)

و اما حق فرزند تو اين است كه بدانی او پاره ای از وجود توست و در نیکی و بدی خود در این دنیا به تو وابستگی دارد و تو در تربیت و ادب آموزی و خدانشناسی او مسئولیت داری و باید او را در اطاعت فرمان خدا، در آنچه مربوط به تو و اوست، کمک رسانی. در احسان به او پاداش می گیری و در بدی به او کیفر می بینی. عمل تو درباره او مانند کسی است كه یقین دارد به كارهای نيكوی او در دنیا آرایش می یابد و به واسطه حسن قیام به وظایف و مسئولیتها در پیشگاه خداوند معذور است.

* رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: ما من مولودٍ یُولدُ علی الفطرة فإبواه یهودانه و یُنصرانه و یمجسانه. (2)

هر فرزندی بر فطرت توحید و خداپرستی متولد می شود، و این

ص: 29

-
- 1- . طبرسی، مکارم الاخلاق، ص 421 محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج 15، ص 168. علی بن شعبه حرانی، تحف العقول عن آل الرسول، ترجمه احمد جنتی ذیل سخنان امام سجاد (علیه السلام)؛ رسالة الحقوق، ص 263، ح 23.
  - 2- . صحیح بخاری، جزء 2، باب الجنائز، ص 118.

پدر و مادر او هستند که او را یهودی یا مسیحی و یا زردشتی سوق می دهند (و او را از راه فطرت دور می سازند).

* الولد كبد المؤمن إن مات صار شفيعا وإن مات بعده يستغفر الله له فيغفر له. (1)

آن حضرت در جای دیگر مهر ورزیدن به فرزندان را موجب دستیابی به درجات بهشت معرفی می کند.

* حضرت علی (علیه السلام) در حدیثی زیبا در این باره می فرماید: «لا تقسروا اولادكم على آدابكم فانهم مخلوقون لزمان غير زمانكم (2)»؛

فرزندانتان را بر آداب خود تربیت نکنید؛ چرا که آنها برای [آینده و] زمانی غیر از زمان شما آفریده شده اند.

* حضرت علی (علیه السلام) با توجه به تأثیر قانون وراثت بر فرزندان می فرماید: «ایاکم و تزویج الحمقاء؛ فان... ولدها ضیاع؛ از ازدواج با شخص احمق و کم خرد بپرهیز که فرزند او [از نظر اخلاقی] تباہ شده خواهد بود». (3)

* از این رو امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «كسبُ الحَرَامِ يبينُ في الذُّرِّيَّةِ» (4)

ص: 30

1- . محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج 15 ص 112.

2- . ابن ابی الحدید، معتزلی، شرح نهج البلاغه، ج 20، ص 267

3- . کلینی، کافی، ج 5، ص 353

4- . کافی (دار الحدیث)، ج 9، ص 680

«درآمد حرام در نسل آشکار می شود.»

* اهمیت غذای حلال تا بدان مرتبه است که قرآن کریم و معصومین (علیه السلام)، نسبت به شراکت شیطان در نسل انسان هشدار داده و به پیروان خویش مراقبت در این خصوص را گوشزد می نمایند؛ چنان که رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) با استناد به آیه شریفه قرآن کریم درباره اثر سوء غذای حرام، خطاب به ابن مسعود فرمودند:

«يَا ابْنَ مَسْعُودٍ فَإِنظُرْ أَنْ لَا تَأْكُلَ الْحَرَامَ وَلَا تَلْبَسَ الْحَرَامَ وَلَا تَأْخُذَ مِنَ الْحَرَامِ وَلَا تَعْصِ اللَّهَ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ لِإِبْلِيسَ وَاسْتَفْزِرْ مَنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجْلِكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدَّهُمْ مَا يُعَدُّهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا» (1)

«ای پسر مسعود! مراقب باش، حرام نخوری و حرام نپوشی و از مال حرام نگیری و نافرمانی خدا را نکنی؛ زیرا خدای تعالی به ابلیس می فرماید: و هر که را توانستی با آواز خود تحریک کن و به لغزش افکن و با جمله لشکر سوار و پیاده ات بر آن ها بتاز و در اموال و اولاد هم با ایشان شریک شو و به آن ها وعده [های دروغ و فریبنده] بده؛ و شیطان به ایشان وعده نمی دهد، جز غرور و نیرنگ.»

* محمد بن مسلم نیز می گوید: از امام باقر (علیه السلام)، درباره شراکت شیطان، در اموال و اولاد پرسیدم. حضرت فرمودند:

ص: 31

«مَا كَانَ مِنْ مَالٍ حَرَامٍ فَهُوَ شَرِكُ الشَّيْطَانِ قَالَ وَ يَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ حَتَّى يَجَامِعَ فَيَكُونُ مِنْ نُطْفَتِهِ وَ نُطْفَةِ الرَّجُلِ إِذَا كَانَ حَرَامًا» (1).

«هر مالی که از راه حرام به دست آید، شیطان در او شریک است و این غذای حرام با مرد است تا اینکه با همسرش نزدیکی می کند، پس اگر از مال حرام شکل گرفته باشد، از نطفه شیطان و نطفه این مرد است».

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَنَّهُ نَظَرَ إِلَى بَعْضِ الْأَطْفَالِ فَقَالَ وَيْلٌ لِأَوْلَادِ آخِرِ الزَّمَانِ مِنْ آبَائِهِمْ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ آبَائِهِمُ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَا مِنْ آبَائِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ لَا يَعْلَمُونَهُمْ شَيْئًا مِنَ الْفَرَائِضِ وَإِذَا تَعَلَّمُوا أَوْلَادَهُمْ مَنَعُوهُمْ وَرَضُوا عَنْهُمْ بِعَرَضٍ يَسِيرٍ مِنَ الدُّنْيَا فَأَنَا مِنْهُمْ بَرِيءٌ وَ هُمْ مِنِّي بَرَاءٌ. (2)

رسول اکرم صلی الله علیه وآله به بعضی از کودکان نظر کرده و فرمودند: وای بر فرزندان آخر الزمان از روش پدرانشان! سؤال شد: یا رسول الله! از پدران مشرک آن ها؟ حضرت فرمود: نه، از پدران مسلمانان که چیزی از فرائض دینی را به آن ها یاد نمی دهند و اگر فرزندان، هم پی فراگیری بروند، آن ها را منع می کنند و تنها از این

ص: 32

1- . بحار الانوار، ج 57، ص 342

2- . جامع الأخبار، ص: 106- متن کتاب معاشرت - جلد 1 - صفحه 350-انصاریان، حسین. إِنَّ خَيْرَ مَا وَرَثَ الْآبَاءُ لِابْنَائِهِمُ الْأَدَبُ لَا الْمَالُ « ... تربیت در آخر الزمان ... وَيْلٌ لِأَوْلَادِ آخِرِ الزَّمَانِ مِنْ آبَائِهِمْ ، فَقِيلَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ آبَائِهِمُ الْمُشْرِكِينَ؟

خشنودند که آنها درآمد مالی داشته باشند هر چند ناچیز باشد. سپس فرمود: من از این پدران بیزارم و آنان نیز از من بیزارند!

لذا با توجه به احادیث مذکور والدین در این مورد (تربیت فرزندان) لازم است اهتمام ویژه داشته باشند والدینی که فرزندان را به حال خود رها کرده و ارزش ها را به آنان انتقال نمی دهند، نباید توقع داشتن فرزند صالح و سالمی از نظر روحی و روانی داشته باشند.

ص: 33

فصل سوم: «نقش پدر در تربیت فرزند»

اشاره

ص: 35

نقش پدر

اگر پدر، انس؛ همراهی و همنشینی کافی با فرزندان نداشته باشد این امر باعث بزهکاری فرزندان می گردد مثلاً در پسر زمینه رشد ویژگی های مردان نمی شود یا دختر باعث عقده مهر عاطفه می گردد.

به همین ترتیب اگر پدر نقش قوی و فعال در مدیریت خانواده نداشته باشد و تقریباً از اداره خانواده برکنار باشد، پسر فاقد روحیه مردانه و قوی خواهد شد و این امر در رفتار اجتماعی او اثرات سوئی باقی خواهد گذاشت. چنین افرادی معمولاً از استقلال، قدرت و مدیریت کافی برخوردار نیستند و چه بسا قادر به دفاع از حقوق فردی خود نیز نباشند چه رسد به دفاع و حمایت از خانواده خود!

مسئله تربیت

اشاره

در اسلام مسئله تربیت از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است تا آن جا که می توان گفت؛ اصولاً هدف ارسال کتب و ادیان آسمانی و بعثت انبیای الهی نیز همین تربیت صحیح بشر بوده است. تربیت کودک در واقع به معنای انسان سازی است. و این امر خود به خود امری است بسیار مهم. پس اگر بخواهیم جامعه سالم و انسانی داشته باشیم. باز هم بایستی نخست از فرد آغاز کنیم چراکه اساس ساختن افراد، در کودکی، به دست والدین بویژه پدر است. از نظر اسلام و

ص: 37

دیدگاه پیشوایان معصوم ما تربیت اخلاقی فرزند، حتی از تامین حوائج جسمانی و تغذیه مادی و نیز مهم تر است. چنان که امیرالمؤمنین علی علیه السلام می فرماید: هیچ میراثی از والدین برای فرزندان بهتر از ادب و تربیت صحیح نیست. تربیت فرزند علاوه بر اینکه یک وظیفه و مسئولیت انسانی است؛ تکلیف شرعی نیز می باشد. (1) در این مورد بهتر است به این مثال توجه کنیم:

باغ و باغبان

اگر شما وارد باغی شده اید و نظم و هماهنگی، نظافت، طراوت و شادابی باغ را مشاهده کرده اید، بی گمان باغبان این باغ را مستحق تحسین و تمجید می دانید. و برآستی انسان از مشاهده چنین فضایی، با سرسبزی و درختان، جاری بودن چشمه ای در پای درختان، صدای آب گوارایی که از چشمه جاریست، سایه درختانی که بر سر رهگذران دست نوازش دراز می کنند و بوی گل و گیاه، آدمی را بی اختیار به فضایی سرشار از زیبایی و شادابی فرامی خواند و روح انسان در چنین مکانی، احساس آرامش و راحتی می نماید. حال نظر شما درباره باغبان این باغ چیست؟

اگر وارد باغی شده اید که تمام درختان پژمرده و شاخه های آن خشکیده و علف های هرز لابه لای گل ها را فراگرفته باشد چه

ص: 38

احساسی به شما دست خواهد داد؟

بله احساس می‌کنیم که سال‌هاست دست باغبانی بر سر و روی این باغ‌ها کشیده نشده و به همین دلیل بی‌نظمی و مردگی از در و دیوار باغ مؤید هست. آیا چنین باغ و باغبانی را تحسین می‌کنید؟

حال با مقایسه این دو باغ خودتان قضاوت کنید خانواده شما به کدامیک از این باغ‌ها شباهت دارد.

اگر به باغبان اول گفته شود که فلان آفت باغ شما را تهدید می‌کند چه عکس‌العملی در برابر این خبر از خود نشان می‌دهد؟ مسلماً بی‌درنگ به دنبال تهیه وسیله‌ای برای از بین بردن این آفت می‌افتد و باغ را از وجود چنین تهدیدی مصون می‌دارد؛ از نابودی باغ که عمری همچون پرستاری؛ تیمارخوار آن بوده و شب و روز خویش را در راه آبادی و سرسبزی آن صرف کرده، از نابودی نجات می‌بخشد.

با این توصیف اگر چنین خطری باغ خانواده شما را تهدید نماید؛ چه تدابیری برای رفع این فتنه اندیشیده‌اید؟

پس در خانواده «پدر» به عنوان یکی از ارکان تاثیرگذار تربیتی با نیروی تربیت صحیح و با مجهز شدن به صلاح ایمان و تقوا می‌تواند باغ خانه خود را سم‌پاشی کند که مبادا آفت فساد آن را تهدید کند.

ص: 39

می دانید که در شهرها، خصوصاً در فصل های گرم سال از جمله اواخر بهار و تابستان، منبع های آب، برای رفع تشنگی عابران، بر سر چهارراه ها یا مسیرهای پررفت و آمد قرار داده می شود. و کسی که بانی چنین کار خیری باشد؛ عاقبت به خیری بخصوصی عائد او خواهد شد.

پس اگر پدر اولاد تربیت نموده و تحویل جامعه دهد که این فرزند در مواجهه با مردم، به عنوان باقیات و صالحات باشد و مردم را به یاد اعمال خیر و نیک والدین بیندازد، آیا این تربیت، سقاخانه ای برای مغفرت پدر نیست؟ آیا دعای رهگذران که «پدرش بیامرزد» پشت سر این پدر نیست؟

پس بیایید سقاخانه ای به نام سقاخانه تربیت بنا کنیم.

در رساله حقوق از امام سجاد علیه السلام می خوانیم: بدان که حق فرزند بر تو آنست که بدانی و ثمره زندگی توست. و در نیک و بد آینده اش وابسته به توست و تو در برابر او مسئولیت داری که ادب و اخلاق نیکو را به او بیاموزی و او را به سوی پروردگار راهنمایی کنی... پس بکوش که این امور را به خوبی انجام دهی. (1)

با کمی دقت و وسواس در دستورات شرع اسلام درمی یابیم که مسئولیت مربی به مراتب از شاگرد بیشتر می باشد و کسی که بخواهد

ص: 40

دیگران را به انجام کاری دعوت نماید، ابتدا باید این مهم را در اعمال خویش یاری سازد.

در قسمتی از حکمت نهج البلاغه امیرالمؤمنین علی علیه السلام چنین می خوانیم:

مردی از امام درخواست اندرز کرد! حضرت فرمودند: «و یا امر بما لا یأتی»⁽¹⁾ دیگران را پرهیز می دهد اما خود پروا ندارد؛ منظور مباش از کسانی که امر می کنند و آنچه که خود عمل نمی نمایند.

تعلیم دهنده ای که خود از تربیت اصولی و صحیحی برخوردار نبوده و احتیاج به ارشاد و راهنمایی داشته باشد چگونه خواهد توانست متربی مؤدب و با تربیت تحویل جامعه دهد؟ عالم (مریی) بدون عمل، همانند درخت بدون میوه است و استاد بی عمل به زنبور بی عسل شباهت دارد.

قضیه ای دردناک

روزی از محله ای عبور می کردم که سروصدای زیادی از آن بلند بود. عده ای از بچه ها در کوچه مشغول دعوا و کتک کاری همدیگر بودند؛ یکی سنگ پرتاب می کرد، دیگری فحش می داد و خلاصه هر یک به نوعی مشغول کار خود بودند.

مردم رهگذر نیز بی تفاوت به آنچه در کوچه می گذشت در حال

ص: 41

گذر بودند بدون این که حرفی زده شود و یا کاری برای سوا کردن آن ها انجام گیرد. اگر کسی هم هنر می کرد و حرف می زد، فقط این بود که: آهای آقا پسر؛ مواظب باش سنگت به من نخورد یا زیر لب با خود می گفت عجب بچه های شیطانی.

در میان بچه ها پسری بود که به دیگران دهن کجی می کرد و مرتب پشت سر هم فحش های رکیکی به دوستانش می داد.

اهمیت نقش تربیتی پدر

اهمیت جایگاه تربیتی پدر از آن جا ناشی می شود که او در کلیه عواملی که در آینده کودک و تکوینی شخصیتش اثر گذارند، دارای نقش ویژه است.

از نظر وراثت کودک، صفات و ویژگی های جسمی، اخلاقی و روانی پدر را به ارث می برد.

در اسلام، پدر ریاست خانواده را به منظور رعایت مصالح آن برعهده دارد. رسول خدا ص فرمودند: فالرجل سید اهله 1... بنابراین در محیط خانواده نیز یقین نظام ارزشی حاکم بر خانه، تنظیم روابط اعضای آن، سازمان دهی و تقسیم وظایف، ایجاد هماهنگی و امنیت روانی، وابسته به پدر است. همچنین در این محیط، پدر از نظر کودک، مظهر اقتدار، دانایی، قانون و حمایت به شمار می آید و نقش الگویی برای کودک دارد به طوری که بسیاری از رفتارهای پدر،

مستقیم و غیر مستقیم در وجود کودک منعکس می شوند.

در رابطه با اجتماع نیز پدر به عنوان حلقه اتصال جامعه با خانه و مسئول تنظیم این ارتباط، مهم ترین نقش را در آماده سازی و چگونگی ورود کودک به صحنه اجتماع دارد بطوری که هرچه کودک از سنین خردسالی فاصله می گیرد، این نقش پررنگ تر می شود. همچنین چگونگی مشارکت و هماهنگی، پدر با مادر در امر تربیت کودک تاثیر مستقیم داشته و در واقع پدر مکمل نقش تربیتی مادر نیز هست.

با توجه به این موارد است که در روایات؛ تاکید در تربیت فرزند از حقوق او بر پدر به شمار آمده است. (1)

و همچنین تربیت نیکوی فرزند توسط پدر؛ برتر از انفاق هر روز (2)؛ بهترین هدیه (3)؛ و برترین میراث (4)؛ قلمداد شده است.

ص: 43

1- . کنز العمال ج6 ص22

2- . بحار الانوار ج75 ص236

3- . مستدرک الوسائل ج15 ص166

4- . کنز العمال ج16 ص456

فصل چهارم: «زمینه ها در ارتباط با وظائف تربیتی پدر»

اشاره

ص: 45

از دیدگاه اسلام، تربیت فرزند، پیش از تولد آغاز می گردد. بر این اساس، رعایت مواردی که زمینه ساز ایفای هرچه بهتر و مناسب تر وظایف تربیتی هستند مورد تاکید قرار گرفته اند. این زمینه ها در ارتباط با وظایف تربیتی پدر که برخی مربوط به دوره قبل از ازدواج والدین و برخی مربوط به دوره قبل از ولادت فرزند هستند، عبارت اند از:

1. انتخاب همسر شایسته

از آنجاکه مادر، از نظر وراثت و امور اخلاقی و تربیتی نقش ویژه ای در تکوین شخصیت کودک دارد و بدان جهت که ایجاد وحدت رویه و هماهنگی در امور تربیت فرزند از وظایف پدر به عنوان رئیس خانواده می باشد، عدم دقت در انتخاب همسر شایسته، ناهمگونی و ناهماهنگی والدین در تربیت کودک را در پی خواهد داشت که منجر به اضطراب، تزلزل و ترویج شخصیت او خواهد شد. از این روست که مرد بایستی با توجه به الگوی انتخاب همسر که در اسلام ارائه شده است، نکاتی را رعایت نماید و با زنی ازدواج کند که:

الف- دین دار و باایمان باشد

ب- دارای خانواده ای متدین و نجیب باشد

ج- پاک دامن و صالح باشد

د- از سلامتی جسمی، روانی و عقل برخوردار باشد. (1)

2. آمادگی برای قبول مسئولیت پدر بودن

پدر شدن به معنای قبول امانتداری از هدایای الهی است و لذا مسئولیتهای زیادی را در پی دارد که انجام آنها متوقف بر دارا بودن لیاقتها و صلاحیتهایی است. موفقیت در این مسئولیت ها مستلزم آگاهی؛ فداکاری؛ مراقبت؛ اخلاق؛ تدبیر و معنویت است. از دیدگاه اسلام؛ رعایت مصالح خانواده بر عهده پدر است و او در مقابل آنها پاسخگو خواهد بود. پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمودند: «و الرجل راع علی اهل بینه و هو مسوول عنهم» (2).

پدر مسئول حفظ و صیانت خانواده از خطرات جسمی، اخلاقی و معنوی است. لذا در آیه مبارکه می خوانیم: «یا ایها الذین امنوا قوا انفسکم و اهلیکم نارا» (3).

مسئولیت پدر بودن از یک سو وظیفه دینی است چه آنکه دین بر گردن او برای فرزندان، حقوقی را قائل شده است و از سوی دیگر وظیفه ای اخلاقی نیز هست چه آنکه پدر و مادر بوده اند که فرزند را پدید آوردند و حال نیز باید به وجه شایسته از عهده حقوق او بر آیند.

ص: 48

1- . وسائل الشیعه ج 14 صص 23 و 56 و 57 و کنز العمال ج 16 ص 296

2- . صحیح البخاری ج 3 ص 125

3- . سوره تحریم آیه 6

پدر باید بداند که فرزند استمرار وجود و آینده و ذخیره قیامت اوست. با عنایت به مسئولیت پدری است که امام سجاد علیه السلام می فرماید: حق فرزند این است که بدانی او از توست و خیر و شرش در دنیا منتسب به تو است، تو مسئول ادب خوب و تربیت نیکویش هستی پس در تربیت او به مانند آن کس عمل کن می داند اگر درباره فرزند احسان کند پاداش می برد و اگر درباره اش بدی نماید معاقب و مورد کیفر خواهد بود. (1)

بنابراین پدر بودن نه تنها یک فن، بلکه یک هنر است و در نتیجه باید ناشی از آگاهی و مهارت باشد. برای پدر خوب بودن عقل، تدبیر، برنامه ریزی و داشتن طرح و برنامه و هدف و روش ضروری است. از این رو باید قبلاً برای قبول این مسئولیت ها و کسب لیاقت ها آماده و تجهیز شد. این آمادگی باید هم از نظر روحی حاصل شود و هم از نظر اخلاقی و رفتاری.

از نظر روحی باید به مسئولیت هایی که در زمینه نگهداری و تربیت فرزندان بر عهده دارد؛ آگاهی یابد و از نظر رفتاری و اخلاقی باید مراقبت نماید که به آلودگیهای جسمی؛ روانی و ردائل اخلاقی دچار نشود. همچنین باید به ارزیابی تواناییهای خود و همسرش در ارتباط با این مسئولیتها مبادرت کند و در صدد رفع نقاط ضعف بر آید.

ص: 49

رسول خدا ص فرمودند: «ان الله ليفلح بصلاح الرجل المومن ولده و ولد ولده».(1)

یعنی خداوند به سبب شایستگی مرد مؤمن، فرزندان او و فرزندان فرزندان او را درستکار می سازد.

ب) دوره قبل از ولادت فرزند

3. شرایط انعقاد نطفه

کیفیت انعقاد نطفه و شرایط زمانی و مکانی و حالات روانی پدر و مادر بر روی نطفه و آینده کودک آثار و عوارض مثبت یا منفی دارد، از این رو در روایات و متون دینی توصیه هایی در ارتباط با انعقاد نطفه مورد تاکید قرار گرفته اند.

برخی از این موارد جهت ایجاد زمینه های مناسب مورد سفارش قرار گرفته اند مانند یاد و نام خدا، دعا کردن و همسر را امانت خدا دانستن و درخواست فرزند سالم و صالح، آمادگی روحی و روانی برای روابط زناشویی و برخی دیگر جهت پیشگیری از (2) زمین های نامناسب، تحت عنوان حرام یا مکروه مطرح شده اند. ایجاد روابط زناشویی در ایام زایمان و عادت ماهیانه بانوان و قبل از غسل آن دو، از نظر شرع تحریم شده است. همچنان که به هنگام عصبانیت، بیماری، وقوع زلزله، خسوف و کسوف، و در حال صحبت کردن و در حضور

ص: 50

1- . بحار الانوار، ج 15، ص 178

2- . وسائل الشیعه ج 14، ص 96 و مکارم الاخلاق ص 208

دیگران، رو به قبله یا پشت به قبله، از روابط زناشویی نهی شده است.

و در ایام و ساعاتی همانند: هنگام طلوع فجر تا طلوع آفتاب، هنگام غروب آفتاب تا زمانی که سارقی شفق برود، شب عید فطر و قربان، شب اول و نیمه و آخر ماه های قمری بجز شب اول ماه رمضان، بین اذان و اقامه آن را ناپسند دانسته اند. بویژه از انجام روابط زناشویی پس از احتلام پیش از غسل یا وضو، یا در آن حالت به فکر شخص دیگر بودن، شدیداً نهی شده است. (1)

4. دوران جنینی

رحم مادر اولین محیط پرورشی کودک است و کوچک ترین غفلت و سهل انگاری در دوران جنینی بسیاری از نابهنجاری های عقلانی، روانی و جسمی را برای کودک در پی خواهد داشت. از این روست که در احادیث، از این دوره به عنوان وحله ای که سعادت و شقاوت کودک در آن رقم می خورد یاد شده است. (2)

به همین جهت در این راستا از نظر اسلام، وظایف پدر را به عنوان ولی کودک و رئیس خانواده می توان در سه محور مراقبت های جسمی، روانی و اخلاقی بررسی نمود:

الف تأمین امنیت روانی مادر: در دوران بارداری هر گونه تغییر رفتار و احساس شوهر که نشانه بی توجهی و یا بی علاقهگی او نسبت به

ص: 51

1- . وسایل الشیعه ج 14 ص 87، 90، 97، 99

2- . کنز العمال ج 8، ص 267

جنین باشد، ناپسند شمرده شده چه آن که مادر را در معرض فشارهای روانی قرار داده و برای جنین خطر آفرین است. در حالی که توجه و محبت بیشتر به مادر می تواند از ناراحتی های احتمالی وی بکاهد. پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمودند: از حقوق فرزند بر پدر خود آنست که مادر وی را احترام و اکرام نماید. (1)

ب- مراقبت های اخلاقی: از وظایف پدر در دوران بارداری، مراقبت از فضای اخلاقی خانواده و در نگاه داشتن آن از آلودگی ها و گناهان است. (2)

ج- مراقبت های جسمانی از مادر: وضع تغذیه مادر در ایام بارداری، در سلامت و بیماری، نیرومندی و ضعف جنین اثر دارد، همچنان که در میزان هوش و حافظه نیز مؤثر است، به ویژه هنگامی که مرحله زایمان نزدیک تر می شود اهمیت این امر افزایش می یابد. به همین جهت در اسلام توصیه هایی مبنی بر استفاده زنان باردار از بعضی غذاها و میوه ها به عمل آمده است. (3) و از آنجاکه پدر، تامین نفقه خانواده را به عهده دارد این خطاب ها بیشتر و بیشتر از هر کس متوجه او خواهد بود.

ص: 52

1- . الکافی، ج 6، ص 49

2- . بحار الانوار، ج 5، ص 285، و ج 73 و ص 366

3- . مستدرک الوسائل، ج 15 صص 34؛ ص 135

فصل پنجم: «وظائف پدر در گونه های مختلف تربیت»

اشاره

ص: 53

از آنجاکه انسان دارای ابعاد مختلف وجودی و استعدادها متنوع است؛ تربیت نیز دارای ابعاد مختلف است.

نقش پدر در گونه های مختلف تربیت اعم از عاطفی، اجتماعی، دینی و مذهبی و... بسیار قابل توجه است.

در این جا وظایف تربیتی که در روزگار ما، نقش پدر در آن ها کم رنگ شده و یا اساساً فراموش گردیده اند، مورد بررسی قرار می دهیم.

تربیت عاطفی

از مجموعه نیازهای آدمی، نیاز عاطفی از مهم ترین آن ها بشمار می آید. بدون محبت می توان زنده بود ولی نمی توان زندگی کرد. کودکان بیشتر به توجه و محبت دیگران حساس هستند. از این رو در روایات و سیره عملی معصومین علیهم السلام محبت به کودکان سخت مورد تاکید قرار گرفته است. (1)

یکی از ابعاد مدیریت پدر در خانواده، مدیریت عاطفی است. بنابراین مراقبت بر گریان متعادل محبت در فضای خانه و توزیع

ص: 55

عادلانه آن از وظایف اصلی پدران بشمار می رود.

پدر باید بداند که در مسیر تربیت، محبت قوی ترین عنصر برای پذیرش و تفاهم است. تربیت صحیح در فضای آکنده از مهر و محبت شکل خواهند گرفت و فرزندان را در محیط بزرگ اجتماع نسبت به مردم مهربان و خیرخواه می سازد و در زندگی خانوادگی آینده کودک نیز او را نسبت به همسر و فرزندانش مهربان و شفیق می گرداند.

با توجه به این آثار است که امام صادق علیه السلام فرمودند: خداوند پدر را به واسطه شدت محبت او نسبت به فرزندش مورد رحمت قرار می دهد. (1)

متأسفانه این نقش در روزگار ما بعلت اشتغال زیاد پدران و یا برداشت های غلطی مانند این که پدر باید مظهر قدرت در خانواده باشد، به تمامی به مادران واگذار گردیده و یا سهم کوچکی را پدران عهده دار هستند. در حالی که کودک همواره با دو چشم خواستار محبت است، چشمی به مادر می نگرد و چشمی به پدر و بوسه مادر در کار گل خنده پدر تکمیل می شود. بسیاری از تندخویی ها، لجبازی ها، گوشه گیری ها، افسردگی ها، شب ادراری ها، تقلید های بی مورد و ناسازگاری های افراد، معلول کمبود محبت و یا محرومیت از آن می باشد.

ص: 56

هرچند علاقه به فرزند امری طبیعی است، اما محبت قلبی، نیاز درونی کودک به محبت را تامین نمی کند. کودک نیازمند محبتی است که آثار آن را در رفتار والدین مشاهده کند و این امر بویژه در پدران که نوعاً در ابراز محبت ضعیف تر هستند، باید بیشتر مورد دقت قرار گیرد.

ابراز محبت قلبی پدر باید از همان لحظات اولیه تولد با نوازش ها، در آغوش گرفتن ها، بوسه ها و لبخندها آغاز شده و در نگاه های محبت آمیز، گفت و شنودهای مؤثر، هدیه دادن ها، وفای به عهد، هم بازی شدن ها، حضور گرم در محیط خانه، همگام ها در خرید و تفریح و معاشرت ها و احترام گذاردن ها و مسئولیت بخشیدن ها، استمرار یابد. در آیات، از ابراز محبت به مودت تعبیر شده است. (1)

بنابراین اگرچه دوست داشتن فرزند امری فطری است، اما امور فطری نیز دچار تحریف یا تعطیل می شوند: برای پرهیز از این امر، در روایات، سفارش های مؤکدی به عمل آمده است که علاوه بر توجه به ابراز محبت، روش های این اظهار را نیز آموزش داده اند.

در روایت است که پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم، حسین علیه السلام را می بوسید. شخصی بنام اقرع بن حابس عرض کرد: من

ص: 57

دارای ده فرزند هستم و تاکنون هیچ یک را نبوسیده ام، رنگ چهره پیامبر پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم تغییر کرد و فرمود: اگر خداوند رحمت و مهربانی را از قلب تو ریشه کن کند، با تو چه خواهد کرد سلامت سال هیچ می دانی هر کس به کودکان مهربانی نکند و بزرگ ترها را عزیز نشمارد از ما نیست؟(1)

همچنین در روایات، نگاه محبت آمیز پدر به فرزند که از راه های ابراز محبت است، عبادت محسوب شده.(2) و همانند آزاد کردن بنده به شمار آمده است.(3)

از دیگر شیوه های مهرورزی، اظهار محبت زبانی است. پدر باید دوست داشتن خود را بر زبان آورد. این امر در سیره عملی معصومین علیهم السلام کاملاً مشهود است. البته بهتر است که این مهرورزی زبانی، حاوی پیام و در شکل مناسب هنری نیز باشد.(4)

وفای به عهد نیز از راه های ابراز محبت است. پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمودند: ... اگر به کودکان و عده ای وعده ای دادید به آن وفا کنید، زیرا آنان روزی خود را به دست شما می بینند.(5)

ص: 58

1- . بحار الانوار ج 43 ص 283

2- . مستدرک الوسائل؛ ج 15 ص 170

3- . کنز العمال ج 16 ص 472

4- . مناقب ال ابی طالب؛ ج 3؛ ص 159

5- . وسائل الشیعه؛ ج 15؛ ص 203

از مصادیق مهم اظهار محبت، هم بازی شدن با کودکان است. هم بازی شدن پدر با کودک خود، در تعمیق و تلطیف روابط آن در بسیار اهمیت داشته و در کسب مهارت های گفتاری و رفتاری کودک و کشف دنیای پنهان و نگرانی ها و مشکلاتش نقش عمده ای دارد. از این رو رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمودند: آن کس که کودکی دارد باید با او کودکی کند.

در کتاب وسائل الشیعه بابی تحت عنوان «باب استحباب التصابی مع الولد و ملاعبته» ذکر شده است.

البته پدر بایستی بداند که بازی باید در راستای تربیت کودک بوده و در سایه آن انضباط، تفکر و خلاقیت را در او تقویت کند و اختلالات ربطی رفتاری را در او از بین ببرد.

رعایت اعتدال و عدالت در ابراز محبت

پدر باید در ابراز محبت از افراط و تفریط دوری جوید چه تفریط در این امر، ارتباط فرزند با پدر را کم رنگ و سرد می کند و خطر گرایش کودک به فضاهای نامناسب تربیتی را در پی دارد و افراط در ابراز محبت نیز سلطه جویی، پرتوقعی، ناتوانی و عدم اعتماد به نفس کودک و فاصله گرفتن او از واقعیت ها را بدنبال خواهد داشت. امام باقر علیه السلام در این مورد فرمودند: بدترین پدران کسی

ص: 59

است که در نیکی به فرزند خود به افراط و زیاده روی کشیده شود. (1)

نکته مهم دیگر در ابراز محبت رعایت اعتدال میان فرزندان است حتی اگر پدر یکی از فرزندان خود را به هر علتی بیشتر دوست داشته باشد، نباید آن را اظهار کند تا عوارض ناگواری مانند احساس خودکم بینی و ناسازگاری در آنان و حسادت، کینه و دشمنی میانشان پدید نیاید. اظهار محبت به کوچک ترها نباید چنان باشد که فرزندان بزرگ تر احساس بی مهری نمایند.

در روایات به صراحت، رعایت عدالت در مصادیقی از ابراز محبت مورد تاکید قرار گرفته است. پیامبر ص فرمودند: همانا خداوند دوست دارد در بوسیدن بین فرزندان خود عدالت را رعایت کنید. (2)

و نیز فرمودند: در هدیه ها نیز بین فرزندان خود عدالت پیشه کنید چنان که دوست دارید در نیکی و لطف بین شما به عدالت رفتار شود. (3)

با توجه به آثار تخریبی عدم رعایت عدالت در بین فرزندان، فقها فرموده اند: تبعیض میان فرزندان در بخشش مکروه است، و در مواردی که موجب فتنه، دشمنی، حسد، کینه و فساد گردد، حرام است. (4)

ص: 60

1- . تاریخ الیعقوبی؛ ج 2؛ ص 320

2- . کنز العمال ج 16؛ ص 444

3- . کنز العمال ج 16؛ ص 445

4- . تحریر الوسیله؛ ج 2؛ ص 61

پدر باید در محبتی که ابراز می کند، سن فرزند و جنسیت او مورد ملاحظه قرار دهد. گام زدن پدر با فرزند نوجوانش شاید برتر از بوسیدن او باشد. چه بسا ابراز محبتی که با سن فرزند تناسب ندارد، یا او را لوس بار می آورد و یا نتیجه معکوس می دهد. همچنین دختران به واسطه برخورداری از عواطف رقیق تر باید زودتر مورد محبت قرار گیرند. پیامبر ص فرمودند: هر کس وارد بازار شود و هدیه ای برای خانواده خود بخرد، چون کسی است که صدقه ای برای گروهی نیازمند برده باشد و اگر خواست آنچه را که به خانه برده از بین آنان تقسیم کند، از دختران شروع نماید، زیرا هر که دختر خود را خوشحال کند همانند آنست که بنده ای از اولاد اسماعیل را آزاد کرده باشد. (1)

محبت نباید مشروط و نوبه ای باشد

از آنجاکه فرزند همواره به محبت پدر نیاز دارد، نباید خدشه ای به این امر وارد آید گرچه از جهت رفتار بدش مورد تنبیه قرار گیرد. همچنین پدر نباید محبت خود را وسیله نفوذ در فرزند قرار دهد که مثلاً اگر فلان کار را انجام دهی، پدر تو را دوست ندارد. چه این امر اصلی طبیعی محبت را مورد تردید و در معرض امکان سلب قرار

ص: 61

می دهد و ثانیاً کودک با این عمل، معیار خوبی و بدی واقعی کارها را بدرستی نخواهد شناخت چه فقط دوستی یا عدم دوستی پدر را معیار خوبی و بدی کارها می داند و ثالثاً محبت مشروط ممکن است کودک را به تملق گوئی، فریب کاری و دروغ گوئی سوق دهد.

تربیت اجتماعی

پدر به عنوان حلقه اتصال خانواده با جامعه، بیشترین نقش را در تربیت اجتماعی فرزندان و ایجاد مهارت های اجتماعی در آنان دارد. این مهارت ها شامل: مهارت داشتن ارتباط با دیگران، مهارت در گوش دادن و هم دردی و ارتباط غیر کلامی و مهارت در تشخیص احساسات خویش است. محققان مهارت های اجتماعی را در پنج طبقه: همکاری و کمک به دیگران، گفتار مناسب (تقاضا کردن و پاسخ دادن آشکار)، مسئولیت پذیری، همدلی (محبت و هم دردی) و خویشن داری (صبور بودن و تحمل کردن) تقسیم بندی کرده اند.

بدون شک خانواده اولین نهادی است که این مهارت ها باید در آن کسب و تجربه شوند و پدر به عنوان مدیر این نهاد که وظیفه سامان دهی آن را برعهده دارد، دارای نقشی اساسی است.

پیامبر ص فرمودند: «حق الولد علی الوالد ان یحسن اسمه و یحسن ادبه».(1)

ص: 62

اهمیت نقش پدر در تربیت اجتماعی و ایجاد مهارت های مربوط به آن از چند زاویه قابل توجه است:

اولاً: پدر بایستی مفاهیم علم اصول را به فرزند آموزش داده و مصادیق خیر، احسان، ایثار، تعاون، مشارکت اجتماعی و... را به کودک معرفی نماید و با انتخاب شیوه هایی مناسب او را بسوی این ارزش ها سوق دهد.

ثانیاً: پدر به عنوان مظهر دانایی و اقتدار از نظر کودک، بایستی خود الگوی برتر معرف رفتاری باشد که کودک را بدان دلالت می کند.

ثالثاً: پدر باید با مراقبت و نظارت پیگیر، زمینه تکرار و تمرین این مهارت ها را فراهم آورده و یا گرفتن بازخورد های مناسب، این مهارت ها را در کودک تقویت و نهادینه نماید. همچنین در سنین بامآ تبیین درستی و نادرستی کارها زمینه مناسبی را برای ارتکاب رفتاری خاص پدید می آورد. پدر باید چنین تصوراتی را برای فرزندت در این جا به مواردی چند در رابطه با وظیفه پدر در ارتباط با تربیت اجتماعی فرزند، اشاره می کنیم:

مشورت با فرزندان و سپردن مسئولیت به آنان

یکی از راه های تربیت اجتماعی فرزندان، نقش دادن به آنان در تصمیم سازی ها و پذیرش مسئولیت ها و ایفای آنست. پیامبر (صلی الله

«الولد سید سبع سنین و عبد سبع سنین و وزیر سبع سنین»⁽¹⁾.

در این حدیث، فرزند در هفت سال سوم به عنوان وزیر، یعنی کسی که می تواند مسئولیتی را بپذیرد و به عنوان مشاور مورد مشورت قرار گیرد، معرفی شده است. بدیهی است لازمه چنین نام گذاری، تربیت و آمادگی فرزند برای پذیرش مسئولیت در دوره قبل از آن است یعنی دوره ای که بهترین زمان برای آموزش های لازم نیز محسوب می شود.

مشورت پدر با فرزندان و لحاظ رأی و عقیده آن ها، نوعی جلب مشارکت آنان بوده و موجب رشد شخصیت آنان می گردد چه با اینکار احساس مفید بودن و مستقل بودن کرده و راه مبارزه با مشکلات و یافتن راه حل برای آن ها در آنان شکوفا شده و اعتماد به نفس در ایشان تقویت می گردد. همچنین پدر با سپردن برخی مسئولیت های مربوط به خانواده و یا امور شخصی خود فرزندان به آن ها به تناسب سنشان آن ها، می تواند روحیه کار و فعالیت، مؤثر بودند، نظم و انضباط را در آن ها به وجود آورد و حس مسئولیت پذیری و مهارت های تصمیم گیری را در آن ها تقویت نماید.

ص: 64

انتخاب دوست و حضور در جمع دوستان و گروه های همسال برای تربیت اجتماعی فرزندان لازم است، زیرا در این ارتباط، آثار رفتار خود با دیگران را مشاهده کرده و به تنظیم آن ها می پردازند و در این دادوستد های تجربی، پایه های رفتاری اجتماعی آنان استحکام می یابد.

پدران وظیفه دارند فرزندان خود را با معیارها و ضابطه های درست خوب آشنا نمایند و از تحمیل مصداق ها به آن ها بپرهیزند. نقش پدران در این رابطه شبیه نقش نجات دهنده غریق است که مانع شنا کردن کسی نمی شود ولی مراقبت می کند تا کسی هم غرق نشود. در روایات، معصومین علیه السلام به زیبایی خطاب به فرزندان شان معیارها و ضوابط انتخاب دوست را به همراه دلایل آن ها ارائه کرده اند که این خود نیز در زمینه سازی ارائه ارزش ها قابل دقت است.

امام سجاد علیه السلام فرزندشان را از دوستی با پنج گروه بر حذر داشته و فرموده اند: با آدم دروغ گو دوستی مکن، چه او مانند سرابی است که مطالب را بر خلاف واقع نشان می دهد، دور را نزدیک و نزدیک را دور جلوه گر می سازد. از رفاقت با فرد فاسق و گناهکار اشتباه اجتناب کن، زیرا چنین کسی تو را به بهای یک لقمه یا کمتر از آن می فروشد. از رفاقت با شخص بخیل بپرهیز کن که او در

ضروری ترین مواقع نیازمندی به او، تورا واگذارد. از دوستی با شخص ابله نیز برحذر باش که می خواهد تورا کمک کند، ولی ضرر می زند. از مصاحبت با کسی که قطع رحم کرده نیز برحذر باش که چنین شخصی در کتاب خدا مورد لعن و نفرین قرار گرفته است. (1)

آموزش احترام به دیگران و برخورد سالم

پدر بایستی این حقیقت را در عمل به فرزندانش نشان دهد که دیگران نیز همانند آنان دارای شخصیت و آبرو هستند و همچنین که آنان نمی پسندند مورد تمسخر و تحقیر قرار گیرند، دیگر افراد جامعه نیز متقابلاً همین انتظار را دارند.

پدر باید مراقبت نماید که احترام به دیگران و اصول همزیستی، در روابط فرزند با والدین، برادران، خواهران و دوستان او شکل گرفته و نسبت به دیگران تعمیم یابد.

پدر باید به فرزند خود بیاموزد که پاره ای از رفتارهای خوب یا بد دیگران عکس العمل و بازتاب رفتارها و برخوردهای خوب یا بد خود ماست.

لقمان حکیم به فرزند خود فرمود: «فرزندم، مردم را دشنام مده که سبب دشنام به پدر و مادر خود گردی». (2)

ص: 66

1- . الکافی؛ ج2؛ صص 276 و 277

2- . الاختصاص ص 336

بسیاری از مظاهر احترام به دیگران در روایات معصومین علیهم السلام خطاب به فرزندانشان مورد تاکید قرار گرفته است از جمله: پیشی جستن در سلام، مصافحه کردن قبل از کلام، گفتار نیکو با مردمان، امانت داری، احسان به دیگران و بزرگ شمردن آن، عفو، راست گویی، خوش خلقی، و پرهیز از مواردی چون عجب و تکبر، جدال، استهزا و تحقیر افراد و ظلم و تجاوز به حریم دیگران و ... علی علیه السلام در پرهیز از تحقیر دیگران به فرزند خود امام حسن علیه السلام فرمودند: ای پسر، هرگز کسی را که می بینی کوچک بشمار، اگر بزرگ تر از توست پس او را پدرت بشمار و اگر همسال توست برادر بشمار و اگر کوچک تر از ترس او را فرزند خود محسوب کن. (1)

مجهز نمودن فرزندان در برابر افکار انحرافی

پدر باید فرزند خود را با معارف صحیح دینی آشنا کرده و مرز خوبی و بدی را برای او روشن سازد تا در ورود به اجتماع برای رویارویی و مقابله با افکار انحرافی آمادگی داشته و تحت تاثیر قرار نگیرد. امام صادق علیه السلام فرمودند: به آموختن روایات اسلامی (و معارف صحیح دینی) به نوجوانان خود مبادرت کنید، قبل از آنکه

ص: 67

گروه های انحرافی بر شما نسبت به آنان پیشی بگیرند. (1)

این آشناسازی به معارف دینی در آن محقق شود آنست که فرزندان اجازه یابند سوالات خود را مطرح نموده و با گشاده رویی و زبان خوب، جواب ها را دریافت کنند. این نکته ظریف تربیتی در سیره عملی پیشوایان دینی، فراوان نقل شده است. (2)

تشویق به پیشی گرفتن در انجام کارهای خیر و تمرین صبر بر مشکلات

از امام موسی کاظم علیه السلام نقل شده است که: روزی پدرم دست مرا گرفت و فرمود: فرزندم، پدرم محمد بن علی نیز روزی دست مرا گرفت و فرمود: پدرم علی بن الحسین دست مرا گرفت و فرمود فرزندم، هر کس از تو کار خیری خواست برایش انجام بده، اگر او اهل آن باشد تا به مقصود رسیده، و اگر اهلش نباشد، تا خود شایسته و اهل آن خواهی بود. (3)

همچنین پدر باید به تناسب و به تدریج، تجربیات خود را در راه برخورد با مشکلات در اختیار فرزندان قرار دهد و با هدایت تدریجی آنان به صحنه های زندگی زمینه ای فراهم آورد تا آنان در برخورد با سختی ها و ناملايمات خود را نباخته و احساس شکست ننمایند.

تمرین فرزندان بر صبر و مقاومت هدف دار در برابر مشکلات نیز

ص: 68

1- . الکافی؛ ج 6؛ ص 47

2- . ر.ک. بحار الانوار؛ ج 70؛ ص 182 و معانی الاخبار؛ ص 401 و التوحید صدوق ص 676

3- . وسائل الشیعه؛ ج 11 ص 528

از وظایف پدر بشمار می آید. در روایات به این نکته اشاره شده است که خوب از کودک را در کوچکی با سختی ها آشنا نمود تا در بزرگی صبور و بردبار بار آید. (1)

از این رو باید اجازه داد و در مواردی فرزندان، خود با مشکلات روبرو شده و با ابتکار خود موانع را از سر بردارند تا با به این ترتیب اراده آنان در مقابله با مشکلات تقویت گردد.

همچنین تمرین فرزندان به تفکر در امور و تدبیر و دوراندیشی در آثار و عواقب آن ها که موجب پیشگیری از بسیاری مشکلات می شود، از وظایف اساسی پدر در تربیت اجتماعی فرزند بشمار می آید.

علی علیه السلام در وصیتی به فرزندشان امام حسن علیه السلام فرمودند: تعمق و دوراندیشی پیش از عمل، تورا از پشیمانی ایمن می دارد. (2)

تربیت دینی و مذهبی

سجایای اخلاقی با تمام منزلتی که دارند اگر بر نهج و اساس ایمان مذهبی نباشند مانع سقوط بشر نخواهند شد. امام سجاده در رابطه با وظیفه پدر نسبت به این گونه از تربیت فرزند می فرمایند: «... و

ص: 69

1- . وسائل الشیعه؛ ج5 ص126

2- . تحف العقول؛ ص86

انک مسئول عما ولیته به من حسن الادب والدلالة علی ربه...» (1).

وظیفه پدر در این رابطه در سه مرحله قبل از ولادت، دوران ولادت و نوزادی و بعد از آن، قابل بررسی است.

تربیت دینی قبل از ولادت

از دیدگاه اسلام، وظیفه پدر در این مرحله، دقت در انتخاب همسر شایسته، شرایط انعقاد نطفه، توجه به دوران حساس جنینی می باشد که هر یک از این موارد در بخش زمینه ها، مورد بررسی قرار گرفت.

تربیت دینی در دوران ولادت و نوزادی

از آنجاکه اسلام، برای نوزاد فطرت توحیدی قائل هست، دستورات اسلام در تربیت کودک مبتنی بر نگرش خاص او نسبت به انسان است. از این جهت از همان آغاز تولد دسته ای از وظائف تحت عنوان مستحب و واجب را مطرح نموده است که پدر به عنوان رئیس خانواده و ولی کودک پیش از هر کس دیگر بایستی بر حسن اجرای آن ها نظارت داشته و یا آن ها را اجرا نماید. این وظائف عبارت اند از:

الف. تلقین شعائر دینی به نوزاد، شامل: گفتن اذان در گوش راست و اقامه در گوش چپ نوزاد در لحظات اولیه تولد، کام برداری (تحنیک) به آب فرات و تربت سیدالشهدا علیه السلام، غسل مولود،

ص: 70

نهادن نام نیکو که در روایات از حقوق فرزند بر پدر و به عنوان اولین نیکی پدر در حق فرزند از آن نام برده شده است. (1)

ب. برگزاری آداب و رسوم دینی در روز هفتم ولادت نوزاد شامل: تراشیدن موی سر نوزاد و هم وزن آن طلا یا نقره صدقه دادن، ختنه کردن نوزاد پسر، ولیمه دادن و عقیقه کردن. (2)

ج. مراقبت از وضعیت معیشتی، امنیت روحی و روانی مادر نوزاد در دوران شیردهی، زیرا که آرامش و شادابی مادر به هنگام تغذیه کودک، اثر انکارناپذیری در رشد جسمی و روانی مطلوب کودک خواهد داشت.

د. فراهم آوردن امکانات تغذیه نوزاد با شیر مادر به عنوان یک حق طبیعی برای فرزند، چراکه مادر موظف نیز به صورت رایگان به نوزاد شیر دهد، بلکه می تواند مطالبه اجرت کند. در صورتی که خود فرزند مالی نداشته باشد، مهاجرت بر عهده پدر خواهد بود چه، فرزند واجب النفقه ی پدر محسوب می شود. (3)

ه. انتخاب دایه مناسب برای شیردهی در مواقعی که دسترسی به مادر نوزاد وجود نداشته باشد و یا به لحاظ عدم سلامت کامل

ص: 71

1- . جواهرالکلام؛ ج 31؛ صص 251 و 254 و وسائل الشیعه؛ ج 15؛ ص 136

2- . جواهرالکلام؛ ج 31؛ صص 258 و 260 و الروضة البهیة؛ ج 5؛ صص 447 و 448؛ و تحریر الوسیله؛ ج 2؛ ص 310

3- . جواهرالکلام؛ ج 31؛ صص 272 و 275

جسمانی یا عقلی و یا اعتقادی او، امکان شیردهی نیست و یا مادر نمی خواهد به کودک خود شیر دهد. در روایات سفارش شده است که دقت شود دایه ای برای شیر دادن انتخاب گردد که مسلمان، عاقل، زیبا، خوش اخلاق، سالم و عقیف باشد، هرچند مزد اینان بیشتر از دیگران باشد، چون در کیفیت پرورش فرزند تاثیر دارد و هم چنین از شیر دادن نوزاد توسط زنان احمق و ابله، بد اخلاق و بددهن، و آنان که دارای انحراف اخلاقی و اعتقادی هستند و یا بیماری روانی دارند، نهی شده است. (1)

تربیت دینی بعد از دوران نوزادی

از سال دوم به بعد حس کنجکاوی کودک سبب می شود که همواره از سرچشمه و علل چیزها پرسش کند و در این زمان، بهترین آمادگی برای پذیرش ایمان و مسائل مذهبی وجود دارد. پدر بایستی زمینه مناسب برای پاسخ های صحیح و متناسب با بیانی قابل فهم، جذاب و محبت آمیز به این چرا جویی های کودک را فراهم آورد تا تصویری شفاف، مثبت و امیدوارکننده از مفاهیم مذهبی و بخصوص خداوند، صفات او و نعمت هایش در ذهن کودک ایجاد شود. پدر باید کودک خود را با پدید آوردن فضاهای مناسب، به تفکر در آثار خداوند عادت دهد و بهترین را برای این امر، بردن کودک در دامن

ص: 72

طبیعت، به پارک های حیات وحش و موزه های طبیعی و ... است. لقمان حکیم به فرزندش فرمود: پسر من ... در ملکوت آسمان ها و زمین و کوه ها و آنچه را خداوند آفریده: بسیار بیندیش: چه این امر بیدارکننده قلب توست. (1)

تغذیه حلال و طیب

پدر به عنوان مسئول تأمین معیشت همسر و فرزندان باید نهایت دقت را در کسب درآمد حلال و ورود لقمه پاک و حلال بر سر سفره زندگی خود داشته باشد. کوتاهی در این زمینه آینده معنوی، اخلاقی و رفتاری فرزندان را به مخاطره می افکند.

آموزش مبانی اعتقادی

در روایات، آموزش جمله تهلیل در سه سالگی، آموزش شهادت به رسالت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در سه و نیم سالگی و تمرین صلوات از چهار تا پنج سالگی، آموزش دست چپ و راست از پنج سالگی و آموزش قبل از شش سالگی مورد تاکید قرار گرفته است. (2) علاوه بر توصیه به آموزش شعائر اعتقادی، بر آموزش استدلالی اصول اعتقادی در سنین بالاتر نیز تاکید شده است. (3)

ص: 73

1- . الاختصاص؛ ص 340

2- . بحار الانوار؛ ج 101؛ صص 94 و 95

3- . نهج البلاغه؛ نامه 31

پدر باید به تدریج و با صبر و ملایمت؛ عمل به احکام را به طور صحیح و ملموس به فرزندان نشان دهد تا در راه فراگیری احکام دچار شبهه نشوند و چه زیباست که به همراه این آموزش عملی؛ فلسفه این احکام را تا حد ممکن به آنان متذکر شود؛ چنان که در سیره عملی معصومین علیهم السلام شاهد آن هستیم. (1)

در روایات، آموزش رکوع و سجده از 6 سالگی و تمرین نماز و بیدار شدن برای سحری از 7 سالگی سفارش شده است.

پدران باید بدانند که عبادت باید در ظرف محبت ریشه گیرد و با معرفت رشد کند تا به عبودیت برسد. از این رو خشونت های بی جا و تحمیل های سنگین در آموزش امور دینی و بخصوص نماز، ثمره ای جز سطحی شدن و بی علاقهگی فرزندان در پی نخواهد داشت.

از این روزست که امام سجاده علیه السلام به کودکانی که نزد او بودند، می فرمود که نماز ظهر و عصر، و مغرب و عشا را با هم بخوانند و علت این امر را چنین می فرمود که: این عمل برای آن ها سبک تر و بهتر است و سبب می شود که به خواندن نماز پیشی جویند و برای خوابیدن یا سرگرم شدن به کار دیگر، نماز را ضایع نسازند. (2)

ص: 74

1- . مستدرک الوسائل؛ ج 1؛ ص 308

2- . مستدرک الوسائل؛ ج 15؛ ص 16

پدر خود باید نمونه عملی آراستگی به فضائل اخلاقی بوده و فرزندان را نیز به این امور تشویق کرده و تمرین و عادت دهد. اموری نظیر کمک به دیگران، گذشت، امر به معروف و نهی از منکر، صدقه و انفاق در راه خدا و ... حضرت رضا علیه السلام به محمد بن عمر بن یزید که دو پسرش را از دست داده بود و پسر خردسالی برایش مانده بود، فرمود: از طرف او صدقه بده، گوید همین که خواستم برخیزم و از حضورش مرخص شوم به من فرمود: دستور بده تا فرزند خردسالت به دست خودش قطعه نانی یا چیز دیگری صدقه دهد، اگرچه بسیار کم باشد...

پدر بایستی در امور تربیت دینی به اصول زیر توجه داشته باشد:

1- اصل آگاهی و معرفت و بیان مسائل بر حسب توانایی فرزند

2- اصل تدریج در آموزش نظری و عملی مفاهیم دینی.

3- اصل شور و احساس که با شرکت در اجتماعات مذهبی و مراکز دینی و ذکر داستان های مذهبی حاصل می گردد.

4- اصل مراقبت بر اعمال و رفتار دینی خود که در ایجاد عادات مذهبی و میل به عبادت در فرزند بسیار اهمیت دارد.

5- اصل تقارن و هم زمان کردن تربیت مذهبی و وقایع، اعیاد و شعائر دینی و مذهبی. پدر به عنوان رییس خانواده باید در بزرگداشت اعیاد مذهبی نظیر عید فطر، قربان، غدیر، و روز جامعه بکوشد و با

ص: 75

دادن هدایایی به فرزند در این روزها، آنان را خشنود کرده و در کنار آن به تبیین فضیلت این ایام پردازد. (1)

6- اصل اعتدال یعنی این که هرگز نباید پرورش مذهبی برای کودک مشقت داشته باشد.

7- اصل پیرایش محیط خانه از بدآموزی ها و عوامل انحرافی.

ضرورت ها

1- احترام به فرزند و تکریم او

اندیشه غلط ابزار انگاری کودکان بویژه از ناحیه پدران، تکریم فرزندان را تهدید می کند و مراعات احترام به کودک از بسیاری آسیب های روانی پیشگیری کرده و حس خودباوری و اعتماد به نفس را در کودکان که در ارتباط اجتماعی آینده آنان بسیار مهم است، تقویت می نماید.

پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمودند: «اكرموا اولادکم و احسنوا ادابهم یعفر لکم» (2)

در روایات، مصادیق فراوانی از احترام به کودکان مورد تصریح قرار گرفته که باید ملاک عمل پدران قرار گیرد: مصادیقی از قبیل سلام به کودکان، پیامبر ص فرمودند و پنج چیز است که تا مرگ،

ص: 76

1- . مستدرک الوسائل؛ ج 6؛ ص 99

2- . وسائل الشیعه؛ ج 15؛ ص 195

ترک نکنم... و سلام دادن بر کودکان، تا این رفتار بعد از من در میان مسلمانان سنت گردد. (1)

همچنین محترمانه نام بردن از فرزند و او را به اوصاف و لقب هایی که حاکی از مهر و محبت و یادآور خیر و فضیلت هستند صدا زدن. این عمل علاوه بر تشدید روابط مهرآمیز، شخصیت کودک را به خوب بودن و به رشد و کمال سوق می دهد. برخورد محترمانه با کودکان در مجالس و در حضور دیگران نیز در روایات سفارش شده است. در این رابطه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: هر زمان که فرزندان را نام می برید، به کرامت اینکار را انجام دهید و در مجلس برای او جا باز کنید و بر او چهره در هم نکشید. (2)

از مصادیق برجسته احترام به کودک، احترام مادر اوست. این امر موجب تعادل روانی در فضای خانه شده و خود نوعی آموزش ضمن احترام به والدین و دیگران نیز محسوب می شود. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: از حقوق فرزند بر پدر خود آنست که مادر وی را احترام و اکرام کند.

2- ارتباط کلامی مستمر، مثبت و مؤثر

زبان دارای سه کارکرد مهم ارتباطی، هیجانی و فکری (کمک به اندیشیدن) است که این کارکردها به لحاظ تربیتی دارای اهمیت

ص: 77

1- . شجرة الطوبی؛ ج2؛ ص374

2- . الکافی؛ ج6؛ ص29

مواردی چند باید در ارتباط کلامی در امر تربیت مورد دقت پدران قرار گیرد:

1- ظرفیت عقلی و احساسی کودک رعایت شود.

2- کلام دوسویه (گفتگو) باشد تا بازخوردی در مورد مثبت بودن عملکرد خود داشته و در مخاطب نیز ایجاد اعتماد نماید.

3- کلام را محل هیجانات منفی (تحقیر، ناسزا گفتن) در مقابل فرزند قرار ندهد، بلکه آن را وسیله انتقال پیام ها و عواطف مثبت (محبت، شادی، خشنود کردن) قرار دهد. در سرزنش نیز باید کلام، مؤدب و محترمانه باشد.

4- کلام را دچار تکرار محل و ممل ننماید تا امکان اثرگذاری آن در آینده باشد.

5- ارتباط کلامی، مستمر و بجا باشد. با توجه به این امر است که در رابطه با کودکان یتیم توصیه می کند که علاوه بر خوراک و پوشاک آنان به ارتباط کلامی پسندیده با آنان نیز دقت شود:

3- دانش افزایی پدران در امر تربیت

از آن جا که بدون آگاهی از ارزش ها و شناخت مصادیق آن ها در هر روزگار، امکان تعدیل وجود ندارد، لذا پدران بایستی خود را همواره در معرض آموزش ها و مشاوره های تربیتی قرار دهند تا هم در بعد شناختی، خود را رشد دهند و هم در بعد رفتاری، مهارت های لازم

را کسب نمایند. از این روز که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: «اعلموا الخیر؛ و ذکرُوا به اهلِکم فادبوهم علی طاعة الله» (1) و نیز فرمودند: «علموا انفسکم و اهلِکم الخیر و ادبوهم» (2)

4- انتظار بجا از فرزند

پدر باید همواره مراقب باشد که انتظاراتش از فرزند در محدوده استعدادها و توان مندی های او باشد و هرگز خواسته های خود را بر او تحمیل نکند و نیز فرزند خود را با دیگران مقایسه ننماید. بنابراین پدران چراکه کودک در توان داشته و انجام داده باید با محبت از او بپذیرد چه انتظار بیش از توان توان کودک او را به گناه، طغیان و دروغ می کشاند.

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: رحمت خدا بر کسی که به نیکوکاری و خوب شدن فرزندش کمک کند. راوی گوید به آن حضرت عرض کردم: چگونه؟ فرمود: آنچه را که فرزند در توان داشته و انجام داده است از او قبول کند و آن چه انجام آن برای او سنگین است از او نخواهد، و او را به ستم و بدی و کار زشت متهم نسازد و با او ناسازگاری ننماید. (3)

ص: 79

1- . دعائم الاسلام؛ ج6ص183

2- . کنز العمال؛ ج2ص536

3- . الکافی؛ ج6ص50

از مراتب مدیریت پدر در خانه، مدیریت زمانی است. در امر تربیت، زمان شناسی بسیار مهم است. پدر باید به نکاتی در این مورد توجه نماید:

اولاً بداند که کودکی زمینه مناسب و مساعدی برای نهادینه شدن بسیاری از مسائل اخلاقی، اعتقادی و رفتاری است. علی علیه السلام در نامه فرزندشان امام حسن علیه السلام می نویسند: فرزند عزیزم در راه تربیت تو از فرصت استفاده کردم و قبل از آنکه قلب کودک از سختی بگیرد و اندیشد به امور دیگر مشغول گردد، به تربیت تو مبادرت کردم و وظیفه پدری را در حق تو به جا آوردم... (1)

ثانیاً پدر بایستی بر برنامه ریزی بهینه برای اوقات فراغت فرزندان و بهره گیری آموزشی و کسب مهارت های اجتماعی آنان در این اوقات نظارت کند و میزان حضور خود را با این اوقات، به تناسب، تنظیم نماید. تفریحات و سفرها و عبادت های خانوادگی فرصت های تربیتی مناسبی است که غالباً با بی اعتنائی پدران به هدر می روند. سال سن پدر باید شناخت صحیحی از زمان و غذای تربیتی کودک خود داشته باشد. علی (علیه السلام) فرمودند: آداب مخصوص خودتان را بر فرزندان تحمیل نکنید، زیرا آنان برای شرایط و اوضاع زمانی، غیر از اوضاع و

ص: 80

شرایط زمانی که شما زندگی می کنید، خلق شده اند. (1)

ثالثاً پدر باید با توجه به موقعیت تربیتی خاص، رفتاری مؤثر و متناسب با آن را ارائه دهد. توجه به تشویق بجا و هدف دار به عنوان ابزاری مهم برای ایجاد و تقویت رفتارهای مثبت بویژه از سوی پدران، بسیار حائز اهمیت هست. در برخورد با رفتارهای منفی نیز پدر بایستی به مراحل تربیتی روش های اصلاح رفتار، آگاهی و تسلط داشته باشد. امام موسی کاظم علیه السلام به فردی که از فرزند خود به ایشان شکایت کرد، فرمودند: او را مزن، با او قهر کن ولی قهر طولانی نشود. (2)

ص: 81

1- . شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید؛ ج 20 ص 267

2- . عدة الداعی ص 79

فصل ششم: «نقش پدر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان»

اشاره

ص: 83

تربیت اجتماعی یکی از جنبه های مهم تربیت است که بزرگان دین برای بالندگی و تعالی ان همت گمارده اند. رساله حقوق حضرت سجاد علیه السلام حاوی دستورها و توصیه های فراوان در خصوص نحوه برقراری روابط اجتماعی با علمای دین، همسایگان، همسر و دیگر مسلمانان است. که رعایت این حقوق ابتدا باید توسط والدین انجام شود تا آن ها بتوانند آن را به فرزندان انتقال دهند. آیات قرآن کریم نیز بر امر اجتماع و فعالیت های اجتماعی تأکیدات فراوان دارد، چنان که بیشتر آیات قرآن دارای جنبه اجتماعی است تا جنبه فردی (1). قرآن بر پیوند های اجتماعی میان مسلمانان و برقراری ارتباط میان آنان توصیه کرده است. وی می فرماید: «واعتصموا بحبلِ الله جميعاً و لا تفرقوا» (2). یعنی به ريسمان الهی چنگ بزنید و متفرق نشوید. اگر همین باور در فضای خانواده پدید آید، اعضای آن را همواره در کنار یک دیگر نگاه می دارد و زن و شوهر نیز به سوی جدایی نمی روند (3).

اگر خانواده از یک دیگر دور شوند زمینه زوال، ناکارآمدی و سقوط

ص: 85

-
- 1- . محسن، ایمانی، «جایگاه و نقش پدر و مادر در تربیت فرزند»، پیوند، خرداد 1391، ش 371-369، 1389، ص 2.
  - 2- . آل عمران، 103.
  - 3- محسن، ایمانی، همان مقاله، ص 2.

خانواده را فراهم کرده اند، حال آن که با هم بودن در کنار هم، از دستان پر از رحمت و برکت خداوند بهره می گیرند. در چنین شرایطی، زن و شوهر، به عنوان دو هم پرواز، در آسمان معنویت و کمال اوج می گیرند و با دست در دست فرزندان خویش نهادن و در پرتو معنویت الهی، آنان را نیز به کمال رسانند(1).

نقش پدر در تربیت اجتماعی

والدین نقش اساسی در تربیت اجتماعی فرزندان ایفا می کنند در این میان پدر ها نقش بیشتر نسبت به مادر دارند، آن ها ضمن حضور در جامعه می توانند با هنجارها و آداب و رسوم اجتماعی آشنایی بیشتری حاصل کنند و در پرتو این شناخت و بصیرت، در جهت اجتماعی کردن بهتر فرزندان خویش گام بردارند و ضمن آموختن آداب و رسوم اجتماعی آنان را با هنجارها و ارزش ها آشنا کنند. آموختن مهارت های اجتماعی نیز وظیفه دیگری است که به دلایل ذکر شده عمدتاً بر عهده پدر است و مادر نیز نقش یاور و همکار را در این زمینه بر عهده دارد. پدر می تواند زمینه رفت و آمدها را با خانواده های اقوام و خویشاوندان فراهم کند و با انجام دید و بازدید، اعضای خانواده خود را از مواهب مربوط به صله ارحام برخوردار نموده، بدین ترتیب بر رشد اجتماعی فرزندان خویش بیافزاید.

ص: 86

1- همان، ص 3.

آموختن مهارت های اجتماعی مانند مشورت با دیگران، توان متقاعد ساختن آن ها، همکاری، سازگاری، توافق، برقراری روابط همدلانه و مؤثر بین فردی و... به فرزندان امری ضروری است(1).

چرا که برخورداری از مهارت های اجتماعی مانع انزوای فردی می گردد و به رشد بیشتر فرزند کمک کرده، سطح رضایت وی از زندگانی را بالاتر می برد.

پس زمانی می توان یک فرد را فردی اجتماعی نامید که از روابط اجتماعی، دلیل و ضرورت آن مطلع باشد. خود را با رعایت موازین اجتماعی و هنجار های حاکم بر جامعه ملتزم بداند و ضمن اهمیت دادن به ارزش های اجتماعی و پای بندی به آن ها، بتواند مدافع ارزش های اجتماعی و هنجار های حاکم بر آن باشد(2).

پدر با حفظ وحدت در فضای خانواده، فرزند خود را برای یک پارچگی و انسجام اجتماعی آماده می کند این در حالی است که پدران مبتلا به حالت انزوا طلبی، اهل معاشرت نیکو با همسرانشان نیستند و گاه عملکرد آن ها چیزی جز بریدن افراد خانواده از یک دیگر و جدا زیستن در عین بودن در یک خانه و خانواده اثر دیگری ندارد. اما پدرانی که با همسران خود بر اساس دستورات خدای تعالی

ص: 87

1- . همان.

2- محسن، ایمانی، " جایگاه و نقش پدر و مادر در تربیت فرزند"، پیوند، خرداد 1391، ش 371-369، ص 3.

معاشرت نیکو دارند و با آن ها صمیمی اند، همه اعضای خانواده بسان پروانه بر گرد وجودشان جمع می شوند زیرا روابط نیکوی میان همسران است که به فرزندان تسری می یابد و مجموعه از افراد صمیمی گرد هم می آیند بدین ترتیب فرزندان خانواده فرایند رشد و بالندگی اجتماعی را به خوبی پشت سر گذاشته و افرادی اجتماعی خواهند شد(1).

مسئولیت پذیری

یکی از مهارت های اجتماعی که فرزندان باید از سنین کودکی از آن برخوردار باشند، احساس مسئولیت است که بر والدین لازم است ان را از سنین خردسالی به فرزندان آموزش دهند. به طور کلی ابتدا والدین خود باید افرادی مسئولیت پذیر باشند تا در وهله بعد بتوانند با استفاده از روش های گوناگون و عملی و مفید این مهارت اجتماعی را به فرزندان آموزش دهند. برای ایجاد مسئولیت پذیری در فرزندان روش های بسیاری وجود دارد که در این تحقیق به چند مورد از آن اشاره و شرح داده می شود.

آموزش مهارت مسئولیت پذیری

والدین در ابتدا باید از موارد بسیار کوچک و ابتدایی شروع کنند. فرزند از همان کودکی باید مسئولیت نگه داری و مراقبت از

ص: 88

1- . همان، ص 4.

وسایل شخصی خود را بر عهده بگیرد و در این میان طبق مسئولیتی که بر عهده گرفته باید خود پاسخ گو باشد به طور مثال: باید تکالیف دروس را خود انجام دهد و اگر انجام نداد مسئولیت پاسخ گویی به آموزگار با خودش است(1).

- مسئولیت ها باید در حیطه توانایی فرزند باشد، نباید از او انتظار داشت که کاری انجام دهد که از توانش خارج است، به طور کلی والدین باید به سن و جنس فرزند خود و هم چنین شرایط زندگی او توجه داشته باشند(2).

- دیدگاه و نظر والدین درباره مسئولیت پذیری باید به صورت مشخص برای فرزندان توضیح داده شود(3).

- یکی از مهم ترین اقدامات برای مسئولیت پذیری فرزندان این است که وظایفی توسط والدین به آن ها محول شود و از آن ها خواسته شود که این وظایف را انجام دهند. یکی از راه ها این است که ابتدا والدین همه کار هایی را که می خواهند به فرزندشان محول کنند را یادداشت کرده و پیامد های انجام ندادن هر یک از وظایف را

ص: 89

-
- 1- . سیما، فردوسی، کلیدهای تربیت کودکان، چاپ ششم، تهران، نشر سابرین، 1388، ص 103.
  - 2- . سیما، فردوسی، کلیدهای تربیت کودکان، چاپ ششم، تهران، نشر سابرین، 1388، ص 103.
  - 3- میشله، بوربا، کتاب جامع تربیت کودک، ترجمه محمد، بهشتیان، ج 2، چاپ اول، تهران، بهشتیان، 1389، ص 93.

نیز تعیین کنند(1).

- والدین باید به فرزندان یاد دهند که چگونه تصمیمات مسئولانه بگیرند: بخش مهمی از مسئولیت این است که کودک بتواند تصمیم بگیرد و مسئولیت تصمیماتش را بپذیرد.

- برای داشتن انتخاب صحیح و فکر کردن درباره عواقب هر تصمیمی باید به فرزندان یاد داده شود که قبل از هر انتخابی از خود بپرسند اگر من الآن این کار را انجام دهم آیا فردا هم در نظر من انجام این کار صحیح است؟ هفته آینده چطور؟ به طور کلی باید این قانون به فرزند آموزش داده شود: « هر انتخابی که ممکن است بعداً به خاطر آن پشیمان شوی را حذف کن»(2).

- باید به فرزندان آموزش داده شود که مزایا و معایب انتخاب خود را یادداشت کند تا ببیند تعداد کدامیک بیشتر است و بر اساس آن تصمیم گیری کنند.

- والدین نباید از این نکته غافل شوند که نباید به جای فرزندان مسئولیت های آن ها را انجام دهند زیرا فرزندان بی مسئولیت معمولاً تلاش می کنند با عذرخواهی، دروغ گفتن، توجیه و... بی مسئولیتی را از سر خود باز کنند، بنابراین آن ها باید بدانند اگر مسئولیتی که بر عهده آن هاست انجام نشود با عذرخواهی حل نمی شود و باید به

ص: 90

1- همان، ص 94.

2- همان، ص 95.

دنبال راهی برای جبران باشند(1).

- اگر او علی رقم روش های فوق باز هم بی مسئولیتش را ادامه داد، باید پیامدی برای این رفتارش تعیین شود فرزندان باید یاد بگیرند که هر عملی پیامدی دارد و باید عواقب بی مسئولیتی را تحمل کنند(2).

به طور مثال: والدین به فرزندشان گفته اند وقتی تلوزیون نگاه می کند غذا نخورد چون اتاق را کثیف میکند، در صورتی می تواند این کار را انجام دهد که پس از غذا خوردن آن جا را مرتب کند(3).

برای انجام این روش ها توسط والدین به بهترین وجه و شکل ممکن لازم است آن ها با یک دیگر هماهنگ باشند بدین ترتیب دستوراتی که از طرف مادر صادر می شود و یا روش هایی که از طرف پدر به کار گرفته می شود توسط سایر افراد خانواده تأیید شود(4).

تهیه رزق حلال

پدر گذشته از این که می بایست نیازهای روحی همسر و فرزندان را تأمین نماید، باید با تهیه رزق حلال و توسعه در زندگی برای رشد

ص: 91

1- همان، ص 96.

2- . همان، ص 97.

3- میشله، بوربا، کتاب جامع تربیت کودک، ترجمه محمد، بهشتیان، ج 2، چاپ اول، تهران، بهشتیان، 1389، ص 97.

4- امیرملک، محمودی، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، نشر شهاب الدین، 1386، ص 183.

سالم و صحیح جسمی فرزندان زمینه سازی نماید. همان طور که در فصل اول به آن اشاره شد فرزندان قبل از این که به این عالم قدم بگذارند اثر غذا در روح و جسم آن ها امری سلیم و تردید ناپذیر است و در طول تربیت هم باید کاملاً مراعات شود. تهیه رزق حلال خواص متعددی دارد که یکی از آن ها به وجود آمدن زمینه رشد فضایل اخلاقی و خصال پسندیده در فرزند است (1). از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام غذایی که مصرف می شود علاوه بر آثار طبیعی که در جسم می گذارد، آثار دیگری هم در روح و روان و شخصیت معنوی ما ایجاد می کند، این نوع آثار را آزمایش های مادی و تجربه های علمی و عینی نمی تواند به اثبات برساند اما در منظر قرآن و اهل بیت علیهم السلام امری کاملاً واضح و پذیرفته شده است (2).

رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: «عبادت خداوند هفتاد جزء است و بهترین آن ها طلب روزی حلال است (3)». همچنین امام باقر علیه السلام به کسانی که تلاش می کنند سفره منازل خود را با روزی حلال بیاریند مژده می دهد که «لقی الله عزوجل:

ص: 92

1- عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 22.

2- همان.

3- حسین، بروجردی، منابع فقه شیعه، ترجمه جامع الاحادیث، ج 22، چاپ اول، تهران، نشر فرهنگ سبز، 1386 ق، ص 77.

يوم القيامة وجهه مثل القمر ليلة البدر(1)». آنان در روز قیامت با سیمای نورانی، همانند شب چهارده، با خداوند ملاقات خواهند کرد. توسعه در امر معاش بر هر پدری لازم است تا علاوه بر این که از راه حلال معاش خانواده اش را تأمین کند در صورت امکان به فرزندانش سخت نگیرد و معاش آنان توسعه دهد. امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید: « هر میوه ای که همه مردم از آن می خورند لازم است یک شخص مسلمان برای خانواده اش تهیه کند و خوراکی هایی را که مخصوص ایام عید است و در غیر ایام عید به آن ها نمی رسانند در روز های شادی و عید به آنان برساند(2).

ص: 93

1- محمد بن یعقوب، کلینی، الکافی، ج5، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1407ق، ص78.

2- عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص23.

فصل هفتم: «انتظارات فرزندان از پدران»

اشاره

ص: 95

از آنجاکه دیدگاه‌ها و انتظارات کودکان، نوجوانان و جوانان از پدران و مادران می‌تواند به والدین کمک کند تا دنیا و سرزمین وجودی فرزندان خود را بشناسند، درکشان کنند و به نیازها و خواسته‌های طبیعی هر یک پاسخ دهند و شیوه‌های مناسبی در رفتار با آنان به کار گیرند، در این فصل به ذکر این انتظارات در قالب‌های مختلف پرداخته ایم. مطالب این فصل برخاسته از دیدگاه‌های بیش از 1000 نفر از کودکان، نوجوانان و جوانان است. همچنین قسمتی از آن الهام گرفته از نوشته‌های روان‌شاد استاد دکتر رجبعلی مظلومی است.

الف) دوست دارم پدرم این گونه باشد. (1)

دوست دارم پدرم، جلوه‌گر شخصیتی خداگونه باشد و پیوسته یاد خدا را در وجودم زنده نگه دارد.

دوست دارم پدرم، دارای خانواده‌ای متدین، عفیف و با وجدان باشد؛ زیرا اثر مستقیم رفتار خانواده او در برخورد با من بی‌اثر نخواهد بود.

دوست دارم پدرم آنچه در کودکی و نوجوانی از آن محروم

ص: 97

1- متن فوق از آقای ایرج وفایی؛ مدرس آموزش خانواده در اصفهان نقل شده است که از ایشان تشکر می‌کنم.

بوده است، به صورت عقده ای برای تربیت من اعمال ننماید.

دوست دارم پدرم، به تربیت دینی و اخلاقی من همت گمارد، نه با زورگویی و سلطه جویی، بلکه خود معرفت دینی داشته باشد و عامل به گفتار خود بوده باشد. همچنین به اصول و فنون روان شناسی واقف باشد و مرا درک کند و همواره زمان نوجوانی خود را نیز به یاد آورد.

دوست دارم پدرم خود را یکه تاز میدان خانه نداند و اجازه ابراز عقیده، از صحبت و مشورت به سایرین هم بدهد. امیدوارم پدرم دارای عفت کلام باشد و برای افراد خانواده ارزش و احترام قائل شود و همچنین از این که او مدیر خانواده است، بر روی نظرات احتمالاً غلط خود پافشاری ننماید.

دوست دارم پدرم، با دخالت های بی جا حد خویش را فراتر نکند و خود را حاکم مطلق نداند و خستگی ها و رنج های بیرون خانه را با آزار ما رفع ننماید. طوری نباشد که روشنی بخش محفل دوستان باشد و در مقابل، در محیط خانواده ترش رویی، بداخم و ناسازگار باشد.

دوست دارم پدرم، منت نگذارد، زخم زبان نزند، موقعیت و سن و افکار فرزندان خود را درک کند و با زورگویی و تحمیل نظر، تخم کینه و عقده را در دل ما نکارد.

دوست دارم پدرم، آزادمنش، مرد عمل، دوراندیش، روشنگر، باایمان، راست گو، دلسوز، یار افراد خانواده، همدم، همراز، رازدار، صمیمی، دوست و مهربان باشد.

آرزو دارم، خداوند نیز به من توفیق قدرشناسی از این پدر را بدهد تا بتوانم فرزند سرافراز برای او باشم و موجب رضای درگاه حق تعالی
گردم. والسلام

ب) دوست داشتم پدرم این گونه بود

دوست داشتم پدرم صمیمی بود، گاهی با ما صحبت می کرد، نظرات ما را می پرسید، کمی به فکر آینده ما بود. دوست داشتم پدرم آدم پول جمع کنی بود و از ولخرجی های زیاد خودداری می کرد تا مانند امروز مشکل زیادی نداشتیم و در عوض به ما بیشتر می رسید. دوست داشتم پدرم به مدرسه ما سر می زد و اگر مشکلی از نظر درسی و تحصیلی داشتیم در حد امکان حل می کرد که شاگرد نوجوان دبیرستانی، نیز می فهمد و می تواند اظهار نظر کند اما افسوس!

ج) ای کاش پدرم این چنین بود

ای کاش با پدرم اختلاف سنی مناسبی داشتم، ای کاش کمی عقاید و افکارمان همسو بود. ای کاش می توانستم در جواب به مشکلاتم هر گاه مشورت می کردم جواب قانع کننده ای می شنیدم. ای کاش وقتی از مشکلات اقتصادی سخن می گفت می توانستم حرف و مشکل وی را درک کنم و او را مانع رسیدن به آمال خودم ندانم. ای کاش پدرم فرزند کمتری داشت، آنگاه مجبور نمی شد این قدر کار کند که من او را بسیار کم ببینم. ای کاش پدرم عصبانی نبود و در مقابل حرف های دیگران بشدت خشمگین نمی شد.

ص: 99

ای کاش می توانست وقت بیشتری به من اختصاص دهد و در کنار او احساس آرامش کنم.

د. انتظار من (نوجوان) از پدرم این است که: (1)

1- بیشتر مهربان باشند.

2- قول دروغ به جوان، (فرزند خود) ندهد.

3- در میان خانواده، با همه مهربانی کند و اختلاف بین آن ها را با لطف حل کند و موجب از هم گسیختن خانواده نشود.

4- مطالبی را پیش آورد که به درد زندگانی من (زندگی جدید) بخورد و حرف و از قدیم نزنند.

5- گرفتاری های خود را با من (جوان) در میان بگذارد و مرا تشویق به بازگفتن عقده های درونی خودم بنماید.

6- موقعی که مشکل خود را در میان گذاشتم، بر من نخندد و پرخاش نکند، بلکه اگر هم، راهم غلط است، با مهربانی هدایت نماید.

7- روزی یک ساعت وقت خود را به من اختصاص دهد و با من حرف بزند.

8- در راه تحصیل علم، مددکار من باشد.

ص: 100

1- این مطالب انتظارات دانش آموزان دبیرستانی است که تحت عنوان از پدر چه توقعی دارید مطرح کرده اند و روان شاد استاد دکتر رجبعلی مظلومی در کتاب خود بنام «بیایید به حرف بچه ها گوش کنیم» آورده است. نظر به اهمیت موضوع و پرمحتوا بودن این توقعات از کتاب یاد شده با اندکی تلخیص نقل گردید

9- با من مانند رفیقی رفتار کند که بی ترس و وا همه آنچه می خواهیم به او بگویم. و او به افکار و عقاید احترام بگذارد.

10- در تربیت فرزندان خود بکوشد.

11- در مشکلات زندگی، از جا در نرود، خود را نبازد و عصبانیت خود را به خانه و خانواده نشان ندهد.

12- دورنمای آینده را برای فرزندان خود مجسم نماید.

13- تجربیات خود، تعالیم شرعی و نصایح نیکو را با لحنی آرام و خوش القا کند و با اعتقاد و صفای دل بگوید تا اثر کند (نه این که تنها جنبه حکومت و حاکمیت داشته باشد).

14- از شراب، قمار و لهویات احتراز کند و شب ها زود به خانه و آرامشگاه خانوادگی بیاید.

15- باور کند که کودکان، بسیار حساس اند. بنابراین نسبت به آن ها با خشونت رفتار نکند چراکه هم در روحیه خود آنان، اثر بد می گذارد و هم دیگران را مکدر می کند.

16- فرزند خود را چنان آزاد نگذارد که به هرجا می خواهد برود و هرچه بخواهد بکند که مبادا آلوده، فاسد و معتاد شود، و مرتباً لازم است مراقب اعمال و رفتار وی باشد و غفلت نکند.

17- خود به آنچه می گوید و نصیحت می کند، به طور حتم عمل کند.

18- تظاهر به بی ادبی، خلاف کاری و نادرستی نکند تا فرزندان با تاسی از او یاد نگیرند.

19- فرزندان خود را با اجتماعات سالم و مفید آشنا گرداند و آداب معاشرت درست را به آنان بیاموزد.

20- دردها و مشکلات فرزند خود را با نهایت دقت و مهر بررسی نماید و در رفع گرفتاری های فرزند تلاش نماید.

21- فرزند خود را در مقابل کار خیر، تشویق نماید و اگر رفتار نامناسبی داشت به جای سرزنش و عتاب تند، او را هدایت کند.

22- نوجوان خود را در مضیقه نگذارد تا حریص، ناشکیبا و دزد نشود.

23- فرزند خود را به احساس مسئولیت وادارد و شخصیت بدهد و در انجام هر کار او را راهنمایی کند (نه آنکه به جای او کار انجام دهد) تا خودکار شود و خود نیازهای خویش را برآورد و در آینده، فردی متکی به دیگران بار نیاید.

24- به فرزند خود درس صبر و پشتکار بیاموزد تا هرگز از توفیق در امور مایوس نگردد و پیش از شکست، شکست نخورد و پس از آن نیز باز برای جبران شکست، ناامید نماند. همچنین انزوا نگیرد و کار را رها نکند.

25- باور کند که فرزندش به محبت همانند غذا نیاز دارد و از همین رو به نیازهای جسمانی فرزند (خوراک، پوشاک، وسایل

زندگی و نیازهای عاطفی) وی توجه کند.

26- فرزند خود را مناسب زمان و شرایط محیط تازه، آموزش دهد و چنان بپرورد که در همین وضع جدید بتواند خود را سالم، و از فساد باز بدارد، بعلاوه به راه رشد و تعالی بکشاند و از موقعیت تازه به نحو صحیح و کامل بهره گیرد. همچنین از تقلید ناروا، هواپرستی و فساد کاری محفوظ کند و باز بدارد.

27- هرگز به فرزندان خود بی اعتنائی نکند چراکه بعلت ایجاد عقده در آنان، خطراتی متوجه فرزندان می شود.

28- برای آن پدری لایق برای فرزند خود باشد، درباره انتظارات خود از پدرش بیندیشد و آن ها را که عقل پسند است در خود به وجود آورد.

29- سعی کند بین فرزندان تبعیض قائل نشود و همه را از هدایت، عدل، لطف و محبت خود بهره مند سازد و اگر فردی را بر دیگری ترجیح می دهد آن را ظاهر ننماید تا همه را همانند یکدیگر خوب، پرورده سازد.

30- تجارب ایام عمر خود را به فرزندان خویش گوشزد کند.

31- با فرزند خود یک رو و صادق باشد.

32- بین راهنمایی فرزند و حاکمیت مطلق تفاوت قائل شود و سعی نماید آنچه را می گوید چنان با نرمی و استدلال به فرزند بفهماند

که خود فرزند بنا به میل خویش آن ها را اجرا کند و مفید حال خود بداند نان که از ترس پدر آن را اجرا نماید.

33- درآمد خانه خود را از مسیر حلال و معقول فراهم کند و شغل او بعد (مانند دزدی، دلالی های فسادانگیز، مشروب فروشی و...) و موجب احساس حقارت فرزند نباشد.

34- اگر فرزندش به او ایراد گرفت دلیل بخواهد و استدلال درست را بپذیرد و تصدیق کند تا فرزند به انصاف وی معتقد شود و بدان احترام گذارد و بالاخره خود را اصلاح نماید.

35- باید آن قدر به امور فرزند توجه نماید که او سرپرستی پدر را بر خود احساس بکند و لذا هم بی نظم و خود رو بار نیاید و هم خود را بی یار و یا راهنما نداند و فردی با خورده نشود.

36- سعی کند فرزند خود را علاقمند به وطن و مردم بار آورد و نحوه ابراز علاقه به مردم و وطن را یاد دهد و خود نیز الگو باشد.

37- سعی کند به دلیل علم، عمل، اخلاق و ایمان، مایه سربلندی فرزند باشد و نوجوان به ارزش های معنوی پدر افتخار کند.

38- سعی کند غم های خارج از خانه را با خود به خانه نیاورد و همه اعضای خانواده را که با امید و نشاط از او استقبال می کنند یک باره پژمرده و غمگین نسازد (همچنان که غم های خانه را نیز نباید به محیط کار و نزد همکاران و دوستان برده و نقل نماید).

39- پدر باید فرزندان خود را از نظر سن، مرحله رشد، هال،

فکر، عمل، تمایلات، عواطف، وضع جسمانی، ایمان و اعتقاد... درک کند و برای آنان دوست صالح باشد نه پدری حاکم؛ بنابراین هرگز به فرزند، نظر و عقیده ی خود را تحمیل نکند، بلکه به او دوستانه پیشنهاد نماید.

40- سعی کند کتاب هایی که درباره مدیریت و اقتصاد خانواده نوشته شده است بخواند و خود را برای اداره مناسب خانه و بهسازی وضع اقتصادی آن مهیا نماید.

41- انتظار فرزند خود را عملی کند و به او هنر و صنعتی مفید آموزد که فردا از دسترنج خود بهره ببرد؛ زیرا آدمی باید مستقیماً سودبخش باشد و سهمی را در تولید برعهده گیرد.

42- سعی کند فرزند را به شناخت هدف زندگی، انتخاب شغل آینده و حرفه مورد پسند و مفید آگاه نماید.

43- خود، مردی دین دار، خلیق، مؤمن و پرهیزکار باشد تا فرزندان هم با ملاحظه حال و صفای او به پاکی و خیر گرایند و به عقاید درست دل بسته شوند و این دین داری را در داخل خانه و خارج به طور یکنواخت نمایان سازد.

44- هرگز فرزند را تحقیر نکند، چراکه این عمل او را به عصیان وامی دارد و در نتیجه او را بی ادب و سرکش می سازد.

45- به تفاوت سال و حال خود با فرزندانش واقف باشد و لذا از

آنان توقع نداشته باشد که از روی اجبار، همه خواسته های پدر را انجام دهند.

46- به تفاوت های فرزندان معتقد باشد و به همه یک نوع تکلیف نکند. هم چنین از همه یک نوع انتظار نداشته باشد.

47- به همسر خود احترام کند و تندی و بی احترامی ننماید تا عزت او نزد فرزندان کم نشود؛ زیرا فرزندان به مادر علاقه دارند و با این عمل رنجور و ناراضی خواهند شد و عصیان خواهند کرد و چنانچه اختلافی هم با همسر خود دارد، در پنهان و دور از دید و شنید فرزندان، حل کند.

48- فرزند را از کودکی به راست گویی، شهادت ادبی و اخلاقی و یک رویی عادت دهد و از مردم آزاری و بدکاری نفرت بخشد تا در طبیعت او اثر امیر گذارد.

49- در امر ازدواج فرزندان مسامحه ننماید و احتیاج او را زودتر برآورد تا به فساد چشم، دل و عمل مبتلا نگردد.

50- از 14 تا 20 سالگی همواره مراقب حال فرزند و رفت و آمد وی و معاصرانش باشد تا دچار فساد و آلودگی های محیط و نابه سامانی اجتماع نگردد.

51- گهگاه آنان را به مشورت در امور زندگی خانوادگی و محیطی که با آن آشنا و مرتبط هستند، دعوت نماید و از آنان نظر بخواهد. همچنین طبق نظر صحیح آنان عمل کند و علت غلط بودن

بعضی نظرها را بیان دارد.

52- خواسته فرزندان را تا آن جا که صحیح و مفید می داند و می تواند، برآورده سازد.

53- سؤالات آنان را پاسخ گوید و اگر سوالی نابجاست، یا پاسخش در فهم او نیست، آن را به بعد موکول نماید و فرزند را به این وعده راضی سازد. هرگز گول نزند، دروغ نگوید و با بی اطلاعی جواب ندهد.

54- چنان اعتماد فرزند را به خود جلب نماید که حتی اگر فرزند خطای بزرگ هم کند، یا فسادی مرتکب شود، باز اطمینان داشته باشد که اگر به پدر مراجعه کند، از همه کس بهتر او را هدایت خواهد کرد تا جبران مافات شود. همچنین پدر را محرم اسرار خویش بداند و مرهم گذار جراحات خود بشناسد.

55- خود بتواند نیکو بیندیشد، مشکلات را چاره کند، و خرافاتی، خشک و خشن نباشد.

56- وقتی را که باید در خانه و با خانواده و فرزندان بگذراند، در بیرون از خانه، سفر و امثال آن صرف ننماید و اینان را محفوظ دارد.

57- سلام و خطاب فرزند را صریح و با مهر جواب گوید و اعتماد او را به پشتیبانی خود هر لحظه بیشتر کند.

58- در افزودن به تعداد فرزند نکوشد زیرا تربیت فرزندان زیاد

ص: 107

ممکن نیست و اختلاف حالات فرزندان تربیت نشده، خود عامل فساد خانواده است.

59- به صرفه جویی در زندگی اهمیت دهد و به فرزند نیز آن را یاد دهد. اما بداند که امساک با اقتصاد فرق دارد و در نتیجه بخل و سخت گیری نداشته باشد.

60- تعدد زوجات و چند زن در یک خانه داشتن را بزرگ ترین وسیله ی ناراحتی فرزندان و تحریک آنان به عصیان و فساد بداند.

61- هرگز فرزند را به کاری واندارد که سپس درآمد وی را به نفع خویش اخذ نماید؛ بلکه آن را ذخیره آینده فرزند قرار دهد و در حسابی خاص جمع کند.

62- برای فرزند زمانی که بزرگ تر شود خانه ای مستقل و محدود در اختیار نهد تا احساس شخصیت کند.

63- هرگز ناسزا نگوید و با افراد خانواده، نزاع و جدال نکند.

64- برای فرزند، برگردن خود، آن حقی را نشناسد که اگر آن حق ادا نشد، خود را مقصر بداند و صریحاً اعتراف نماید و به جبران آن پردازد.

65- پدر وقت و بی وقت به اندرز فرزند پردازد بلکه حالات روحی او را در نظر بگیرد که چه زمانی مناسب و موافق است و آنگاه به نصیحت اقدام نماید.

66- به فرزند، تکالیف اخلاقی و رعایت احترام و شئون اجتماعی

را بیاموزد.

67- پدر لازم است چند کتاب روان شناسی و تربیتی مطالعه کند تا به آثار روانی و شناخت احوال فرزندان آشنا باشد. باید به فرزند جرأت اظهار نظر و ارائه دلیل در امور مختلف را بدهد.

68- برای سعادت آینده فرزند طرح نیکو بریزد و آن را عملی سازد. همچنین در فرزند عشق خدمت به کشور را تقویت کند.

69- به عنوان پدری لایق، دوستان فرزند خود را بشناسد تا اگر دوستی از دوستان فرزندش نامناسب باشد، از معاشرت فرزندش با وی منع نماید بلکه اگر بتواند در انتخاب دوست مناسب فرزند را یاری دهد.

70- سعی کند فرزند را آراسته به خیرخواهی، حسن، صفا و تعاون کند تا از بدبینی، بد فکری، کژی، خودپسندی و زرنگی های خلاف انسانیت و نیز از گناه، بغض، حسد و نفرت از غیر محفوظ بماند.

71- اطلاعات لازم را در مورد مسائل شرعی و مسائل جنسی به فرزند، صریح و بی پرده منتقل نماید.

72- فرزند خود را به سخن گفتن در جمع تشویق نماید تا خجول و شرمگین بار نیاید.

73- از تبعیض بین فرزندان خودداری کند.

ص: 109

- 74- فرزند خود را برای زیستن در آینده آماده و کار آزموده اش سازد و راه های برخورد با مشکلات و شکست ها را به وی یاد دهد.
- 75- هفته ای یک بار به مدرسه فرزند خود آید و از وضع تحصیل او آگاه گردد.
- 76- از تمایلات جنسی فرزند خود غافل نباشد.
- 77- فرزند خود را در مضیقه مالی قرار ندهد و پول به تناسب نیاز در اختیار وی قرار دهد.
- 78- بر خشم خود مسلط باشد و صفت خون سردی را در خود تقویت کند.
- 79- محبت لازم را بر فرزند و وادارد و از کودکی وی را بهره مند سازد.
- 80- فرزند خود را با امور اداره خانه و همکاری با دیگران تشویق نماید و مسئولیت هایی به وی واگذار کند.
- 81- روح شجاعت را در فرزند بدمد و او را از سست اراده بودن و متکی بار آمدن برکنار دارد.
- 82- سعی نماید در فرزندش روح ایمان و اعتقاد به مبانی الهی و اخلاق اسلامی تقویت گردد.
- 83- از به رخ کشیدن گرفتاری های خود به فرزند خودداری کند و منت نهد.
- 84- فرزند خود را در مدرسه و محیطی به تعلیم وادارد که سایر

شاگردانش از نظر مالی فاصله زیادی با او نداشته باشند. این امر به او کمک می کند که احساس حقارت نکند.

85- راه و روش معاشرت را با دوستان و اقوام و حتی با کسبه محل و سایرین به فرزند یاد دهد.

86- حداقل هفته ای یک ساعت با فرزند خلوت کند و به درددل و دیدگاه های او گوش دهد و با فرزند مانند بیگانه رفتار نکند و نیز با کلمات رسمی و خشک مکالمه ننماید.

87- فرزند پسر خود را لایق امر شوهری آینده و دختر خود را برای همسری و اداره خانه آماده نماید.

88- به فرزندان، قدرت فکر کردن، کار کردن و تصمیم گرفتن بدهد و آن ها را اهل زندگی بار آورد.

89- به عنوان پدری شایسته برای فرزندان الگوی مناسبی باشد.

90- به بهداشت جسم و روان فرزندان اهمیت دهد و آنان را به ورزش کردن تشویق نماید.

91- از تنبیه های مجاز استفاده نماید و از تنبیه بدنی خودداری کند و تاثیر بیشتر تشویق را بر تنبیه باور کند.

92- در رفع مشکلات خانوادگی و تربیت فرزند از مشاوران و متخصصان کمک بگیرد و با مراکز راهنمایی و مشاوره آشنا باشد.

93- بین پدر و مادر در تربیت فرزند و هدف کلی و هماهنگی

لازم برقرار باشد.

94- جلوی فرزندان حرمت مادر را نگه دارد و به تکریم شخصیت وی توجه کند.

95- به تقسیم کار در خانه اهمیت دهد و همه را در اداره امور خانه به تناسب توانایی سهمیم گرداند.

96- به جایگاه و اهمیت تربیت در خانه معتقد باشد و لذا از طریق مطالعه کتاب های جدید فرزند را برای ورود به مدرسه آماده نماید.

97- به شادی و شادابی اعضای خانواده توجه نماید و زمینه را برای تفریحات سالم مهیا نماید.

98- فرزندان خود را به مطالعه زندگی افراد لایق و موفق تشویق نماید.

99- بکوشد تا در زندگی و در رفتار با فرزندان متعادل باشد و از افراط و تفریط خودداری نماید. (1)

ص: 112

1- صافی، احمد، خانواده ی متعادل و نامتعادل (به سامان و نابه سامان)، چاپ یازدهم، تهران، انتشارات انجمن اولیا و مربیان،

1392 ه. شصص 134 و 150

فصل هشتم: «نقش نماز و تربیت فرزندان»

اشاره

ص: 113

در رابطه با بررسی تاثیر نماز بر تربیت فرزندان و نیز نقش پدر در اهتمام فرزند به نماز یک مقوله بسیار مهم برای خانواده ها و اجتماع است و بنابر اسلامی بودن جامعه ما نقش نماز در جامعه ما از اهمیت خاصی برخوردار است لذا هدف از این بخش با توجه به ملاکهای تربیتی رفتاری، اخلاقی و اجتماعی، در تربیت صحیح فرزندان مشخص شده که از این قرار می باشد:

- 1- نماز در انتخاب دوستان فرزندان تاثیر می گذارد.
- 2- نماز در حل مشکلات و رفع اضطراب فرزندان تاثیر دارد.
- 3- نماز بر همکاری و همیاری فرزندان تاثیر دارد.
- 4- نماز بر انضباط فرزندان تاثیر دارد.
- 5- نماز بر اجتماعی شدن فرزندان تاثیر دارد.
- 6- نماز به عنوان یکی از بهترین عبادات بر تربیت فرزندان، آثار بسیار قابل توجهی دارد تاثیر بر (اخلاق فرزندان، اجتماعی شدن فرزندان، در حل مشکلات و رفع اضطراب فرزندان، همکاری و اتحاد، رعایت حقوق اجتماعی، تمرین اعتماد به نفس، وقت شناسی و ...
- 7- در جامعه ما که اسلامی است، تربیت اسلامی فرزندان که منجر به نمازگزار شدن فرزندان می شود می تواند به عنوان بهترین نوع تربیت اعلام شود.

این امر واضح و اظهر من الشمس است که خداوند حضرت آدم (علیه السلام) را با دست قدرت خود به وجود آورده، و در بجا آوردن احکام و اوامر خود، جانشین قرار داده و در تمام کائنات، به تمامی فرشته های نورانی دستور داده تا ادب و احترام آدم (علیه السلام) را بجای آورند تا ثابت شود که در تمامی کائنات و همه مخلوقات مرتبه و مقام آدم (علیه السلام) که مطابق منشاء خداوندی، خلافت و نیابت عطا کرده شده، از آن ملائکه یعنی فرشته ها که مأمور به امور تکوینی هستند افضل و برتر است. بر همین اساس، در هر زمان خداوند انبیاء (علیه السلام) را می فرستاد که آن اقوام و امت های را که از مخلوق و ماحول متأثر شده و در شرک و کفر و فجور مبتلا شده اند آن ها را به وسیله دعوت الی الله به طرف ایمان و اعمال که وسیله کامیابی دنیا و آخرت است دعوت دهند، و در آخر حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) را بلا تفریق و بلا تقسیم به طرف تمام انسان ها و جن های روی زمین و نسل هایی که تا قیامت می آیند فرستاده اند و به خاطر ختم نبوت، امت آن حضرت (صلی الله علیه و آله و سلم) را از بین تمام امت ها در عالم ارواح برای همین کار و هدف انتخاب فرموده نایب و خلیفه خود قرار داده و فرستادند. ..

“ پدر تمام معلمان روی زمین ” این لقبی است که من به پیامبر عظیم الشان اسلام می دهم که با یقین چنین معلمی دارای شاگردانی ممتاز بوده اند که از آنها به عنوان ائمه، مفسران، بزرگان، فقها و...،

دین یاد می شود این معلم بزرگ روش خاصی را برای تعلیم و تربیت چنین شاگردانی اعمال فرموده اند که لازم به بررسی و کنکاش فراوان است. این جاست که ما باید با اهمیت تعلیم و تربیت اسلامی آشنا شویم.

در بیان اهمیت تعلیم و تربیت همین قدر کافی است که محقق شدن گوهر آدمی منوط به آن است، مراقبت و مواظبت هایی که تحت عنوان تعلیم و تربیت در مورد انسان اعمال می شود شرط رسیدن آدمی به مرحله کمال است، نوزاد آدمی هر چند فرزند آدم است، آدم نیست و بشر تنها با تعلیم و تربیت می تواند آدم شود اگر درست تربیت شود انسانی فرشته خوی می گردد و اگر از تربیت درست بی بهره ماند نه تنها استعداد های او را از بین می رود بلکه احتمال زیاد به قهقرا می رود و به مرتبه حیوانات بلکه فروتر از آنها تنزل پیدا می کند. (1)

آموزش نماز و روزه و حج و ذکر و قرائت قرآن هر یک در راستای تربیت معنوی، اخلاقی، اجتماعی، علمی و ایمانی مسلمانان تأثیر گزارند. یکی از صاحب نظران یکی از مشخص ترین اشتغالات اوقات فراغت را که نقش تعیین کننده ای در تربیت و تغییر رفتار فرزندان بازی می کند را عبادت معرفی می کند و در این باره می گوید که یکی از اشتغالات بسیار مطلوب اوقات فراغت عبادت است

ص: 117

باعث تزکیه و سلامت نفس شده و زمینه رضایت خاطر باطنی فرد را فراهم می سازد به علاوه وقتی عبادت برای تقرب به خدای یگانه انجام می گردد بهترین وسیله به منظور دگرگونی رفتار کردار و انسان محسوب می شود. (1)

شهید مطهری (ره) می فرماید: اسلام به عبادت شکل داده و به شکل هم نهایت اهمیت را داده و در آن شکل نیز یک سلسله برنامه های تربیتی را در لباس عبادت وارد کرده است مثلاً از نظر اینکه قلب انسان می خواهد متوجه خدا باشد، این چه اثری دارد که بدن انسان پاک باشد یا نباشد ما با دل می خواهیم پیش خدا برویم دلمان باید پاک باشد، ولی اسلام وقتی عبادت را تشریح می کند چون می خواهد عبادت هم یک اثر خاصی از نظر تربیتی داشته باشد، چیزی را که به عبادت ربط زیادی ندارد ولی در تعلیم و تربیت موثر است در لباس عبادت (اعم از واجب و مستحب) پیاده می کند و در ضمن آن می گنجاند مثل مسئله غسل، مسئله وضو، دائم الوضو بودن، که یکی از سنتهای اسلامی است و به هر حال (اسلام می گوید) که به نماز که می ایستید بدن و جا مه تان پاک باشد این خود یک برنامه نظافت است در ضمن عبادت و... (2)

با این وجود لازم دیدیم که در مورد یکی از عبادات که مهمترین عبادات محسوب می شود یعنی نماز و چرایی آن؟ آثار تربیتی

ص: 118

1- کرباسی، وکیلان. مسائل جوانان و نوجوانان/ص 49

2- مطهری؛ مرتضی؛ نهج البلاغه گفتار 240

نماز و تاثیرات نماز را بر آموزش و پرورش دانش آموزان مورد بررسی قرار دهیم. برای حداقل سخنیکه لازم است گفته شود و برای پرهیز از طول و تفصیل، همه تلاش خویش را برای حذف مسائل غیر ضروری در بیان مطالب بکار گرفته ام و در آخر از خداوند متعال مسئلت دارم که این کار فرهنگی هرچند کوچک را اسباب اصلاح ما، پیشرفت تربیتی و اجتماعی ما و همه دانش دوستان بگرداند و به بارگاه خودش قبول فرماید.

آثار تربیتی نماز

نماز و اخلاق

نماز برای اصلاح نفس موفق ترین مجاهده است زیرا به وسیله آن اخلاق صحیح گردیده و بداخلاقی از بین می رود و راز آن این است که اساس بداخلاقی نفس بر انانیت، کبر و غرور است که از آن خیانت نفس بوجود می آید و بسا اوقات اساس بدخلقی و بدکرداری از آن پایه ریزی می شود، خصوصا اینکه بنیاد فساد بین یکدیگر بر همین بدخلقی است زیرا تکبر از بزرگ داشتن نفس به وجود می آید که ابتدا به شکل تفاخر عادت می کند و زمانی که انسان خودش را از همه برتر می داند غیر از زیاده خواهی و خودستایی چیزی را قبول ندارد و اثر لازمه این فخر و ریا، تحقیر و تنقیض دیگران است که این باعث تحریک و کدورت دل های دیگران نسبت به او می شود و در نتیجه

ص: 119

این نفرت و کدورت تبدیل به اختلاف و جدال می شود سپس جدال افزایش پیدا می کند تا اینکه نوبت به جنگ فیزیکی و زد و خورد می رسد و روشن است که این نهایت فساد اعضای ظاهری انسان است اگر اندکی پا را فراتر از این بگزارد نوبت به اصلحه و آلات جنگ و... می رسد که نتیجه اش منجر به قتل و خونریزی و... می رسد. هدف اینکه در این زمینه نتیجه کبر نفس خونریزی است که این خط قرمز فساد ذات البین می تواند باشد و اگر همین اخلاق در بین قومی به طور اجتماعی فراگیر شود یعنی تمام قوم متکبر شوند واقوام دیگر را تحقیر کنند نتیجه این جدال فراگیر و تمام کشور یا جهان به جهنمی مبدل خواهد شد.

از کبر نفس بدگویی، مفاخرت، ریاکاری، بداخلاقی، ضرب و شتم، غیبت، سخن چینی، مکاری، ایذا رسانی، آبروریزی و سرانجام خونریزی حاصل می شود. به خاطر همین اثرات سوء کبر نفس بود که فرشتگان از دادن خلافت برای نوع بشر بیم داشتند و با کمال ادب به بارگاه الهی عرض نموده اند: "اتجعل فیها من یفسد فیها ویسفک الدماء" (بقره/30) «آیا در آن کسی می گماری که فساد انگیز و خونها بریزد». روشن است که ناامنی و خونریزی ریشه تمام مفاسد هستند خونریزی از حب جاه (کبر نفس) به وجود می آید و انتهای آن فحشا است که قوه باه انسان را تحریک می کند که بسیار عمل زشتی است که جاه را به هیجان در می آورد و تمام انواع معاصی در همین دو (جاه

وباه) منتشر می‌گردد که ریشه آن کبر نفس و انانیت است نگاهی به ارکان نماز می‌زنیم که هر رکن آن ضربه مهلکی بر ریشه کبر است زیرا با ادای هر رکن نماز، انسان به خود می‌قبولاند که در مقابل ذات احدیت کوچکترین عزت و احترامی ندارد و نخواهد داشت، ترفع و تکبر که به جای خود بلکه باید با خود تصور کند که من برای پست‌ترین و ذلیل‌ترین کار پیدا شدم که حتی بینی و پیشانی خود را به خاک می‌مالم. بنابراین همچنان که آفتاب شبنم و تاریکی را زائل می‌کند نماز کبر نفس را اینگونه از بین می‌برد بنابراین واضح است که اگر تمام اهل دنیا نمازگزار شوند هیچ پناهگاهی برای فحشا و منکرات، خلافتکاری‌های جاه و بیه و گناهان قولی و قلبی و اخلاقی باقی نخواهد ماند و بدین ترتیب ناامنی و اضطراب در جهان غریب خواهد شد.

نماز و اجتماعیت

انسان موجودی است مدنی الطبع و چند بُعدی. فطرتش او را به طیف‌گرایی می‌کشاند و او را از بُعد درون‌گرایی به برون‌گرایی گسیل می‌دارد. هجرت آدم از جنت و سکونت در ارض، و یا به قول مادیون، هبوط او از غار به دشت و سیر مراحل کوچ به روستا، شهرک، شهر و دست‌یابی به تمدن و تشکیل انجمن، شورا و مجمع‌نظریه جمع‌گرایی را تأیید می‌کنند. گرچه «نماز» ارتباط انسان با خداوند

مَنان است، عامل پیوند همبستگی انسان ها بایکدیگر نیز می باشد. در طول تاریخ يك قانون و يك سنّت حاکم بوده است و آن اینکه روابط اجتماعی آدم های يك مجموعه که بر اساس مادیات و جذب منافع، علی الظاهر استوار بوده است دوامی نیافته و چند صباح بعد، شیرازه ارتباط از هم گسیخته است. لیکن ارتباطات جمعی که بر پایه خدا و خدامحوری استوار بوده و مفاهیم:

1- و اعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا. (1)

2- یا ایهاالذین آمنوا اصبروا و صابروا و رابطوا و اتقوا الله لعلکم تفلحون. (2)

با این برنامه ریزی دقیق و مظاهره در پنج وقت به شکل جماعت آثاری که به طور فطری بر نمازگزاران به جای می گزارد فقط ارتباط تنگاتنگ و همدردی و همکاری بایکدیگر است یعنی نا خودآگاه مردم به طرف حیات اجتماعی می آیند زیرا وقتی اسلام به وسیله ی عبادتی همچون نماز که فطرتا افراد و خلوت رانیزادا می نماید سپس در امری همچون معاشرت و مدنیت که فطرتا خلوت و اجتماعیت را می طلبد انسان نمازگزار چگونه افراد پسند می شود بنابراین خلاصه و نتیجه لازم نماز این است که برفرش مسجد درس اجتماعیت داده بر تمام روی زمین خدا که مسجد عامه و فراگیر برای امت قرار گرفته است به

ص: 122

1- آیه 103 سوره آل عمران

2- آیه 200 سوره آل عمران

طرف اجتماعیت عامه و فراگیر دعوت می دهد و با این خلافت صغری نماز دوازده خلافت کبری بازمی گردد چنانچه چه یک نماز گزار کامل وقتی که حقایق نماز خود را با توجه و حضور دل ادا می کند و با التزام حضور در مساجد تصویر حضور اجتماعی را در مسجد بیدار می کند قطعاً او بر این مرحله زندگی اجتماعی خواهد رسید که در زندگی مسلمان مورد نظر اسلام است و این همان است که اومی خواهد تا هر گوشه و شعبه زندگی مسلمان اعم از تدبیر منزل عبادت و سیاست مدنی و عادات همه را اجتماعی بسازد.

نماز و حل مشکلات و رفع اضطراب

در نماز با جسم ضعیف و نحیف خود و با خضوع و خشوع در برابر آفریدگار تمام هستی می ایستد، خدایی که بر تمام ذرات هستی حاکم بوده و مدیر امور در آسمانها و زمین می باشد ایستادن خاضعانه و خاشعانه انسان در نماز در برابر خداوند به وی نیرویی معنی می بخشد که حسن صفای روحی و آرامش قلبی و امنیت روانی را در او بر می انگیزد به همین وضع وضو به عنوان پیش درآمد نماز، نه تنها موجب تطهیر جسم از آلودگی ها می شود بلکه تطهیر روح را نیز در بر می گیرد با گرفتن وضو فرد احساس می کند جسم و روحش از آلودگی گناهان و لغزش ها پاک شده است همین احساس پاکی و طهارت جسمی و روحی، انسان را برای ارتباط معنوی با خداوند و

ورود به حالت آرامش جسمی و روحی در نماز آماده سازد. خواندن نماز آن هم پنج نوبت در روز خود بهترین ممارست برای ایجاد آرامش به شمار می رود، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) به هنگام فرا رسیدن اوقات نماز می فرمودند: «ای بلال ما را با نماز به آرامش وادار» و در حدیث آمده است هرگاه امری بر رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) سخت می آمد به نماز می ایستاد، هم چنین انسان پس از نماز بلافاصله به ذکر و دعا و تسبیح می پردازد و این خود به تداوم آرامش روانی فرد برای مدتی پس از نماز کمک می کند اصولاً انسان در دعا با خدای خود به مناجات می پردازد و از مسائل و مشکلات که او را در زندگی ناراحت و مضطرب ساخته به درگاه خداوند پناه می برد و با بازگو کردن رنج و اندوه خود از خدا می خواهد که در حل مشکلاتش و برآوردن نیازهایش او را کمک کند همین بازگو کردن مشکلات اضطراب انگیز در چنین حالتی از آرامش منجر به رهایی از اضطراب می گردد.

وحدت و اتحاد در نماز

اسلام می گوید: که هنگام نماز همه رو به یک نقطه بایستید یا اینکه خود اسلام تصریح می کند که از نظر واقعیت عبادت رو به هر طرف بایستد فرق نمی کند «والله المشرق والمغرب فاینما تولو فثم وجه الله» (بقره/115) از نظر واقعیت عبادت ما رو به مشرق یا مغرب، شمال و یا جنوب رو به هر طرف دیگر بایستیم با خدا مواجه نیستیم نص قرآن است ولی در عین حال اسلام به خاطر یک مصلحت تربیتی اجتماعی

که با روح عبادت ارتباط ندارد یعنی روح عبادت متوقف به آن نیست چنین استفاده تربیتی در ایجا می کند می گوید: به جای اینکه نمازی که می خوانی به هر طرف که می خواهی باشد همه مردم رو به یک نقطه معین بایستید تا افراد بفهمند که باید یک جهت باشند، یعنی این درسی است برای وحدت واتحاد و یک جهت داشتن و روبه یک سو بودن. (1)

رعایت حقوق اجتماعی در نماز

اسلام می گوید: جایی که در آن نماز می خوانی، آبی که با آن وضو می گیری، حتی آن محلی که در آن آب وضوی توریخته می شود، لباسی که با آن نماز می خوانی و تمام آن چه که با این عمل تو یعنی نماز، در ارتباطند باید مباح باشند یعنی نباید حرام باشند، اگر یک نخ غصبی هم در لباس تو باشد این نماز پذیرفته نیست، این نیز پیاده کردن یک برنامه تربیتی مربوط به حقوق اجتماعی در پیکره نماز است. (2)

تمرین ضبط نفس در نماز

نماز واقعا عبادت جامع و عجیبی است البته این خصوصیت در حج هم هست ولی به صورت دیگری، یعنی همان جا که انسان محرم می شود خود را ضبط می کند و از برخی امور منع می نماید و تمرین

ص: 125

1- شهید مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام/ص 188

2- همان/ص 187، 188

ضبط نفس می کند روزه هم همین طور است البته به شکل دیگری، در تمام مدت نماز، خوردن - ولو یک ذره قند انسان بخواهد بخورد - نباید صورت گیرد، نماز بسیاری از اصول تربیت اسلامی را در خود گنجانده است خوردن و آشامیدن در آن ممنوع است، خندیدن آن را خراب می کند، گریستن برای غیر خدا و برای هر موضوع دیگری خرابش می کند زیرا در حال نماز انسان باید بر تمایلات خود از قبیل خندیدن و گریستن مسلط باشد و خود را نگه دارد، هر موجب شدیدی برای خندیدن باشد نباید بخندد و هر موجب شدیدی برای گریستن باشد نباید بگرید، این یک حالت انضباط جسمی و روحی است انضباط جسمی مثل همین که در نماز به چپ و راست یا پشت سر نگاه نکنید از نظر روحی هم نباید اسیر احساسات بشوید مانند گریه کردن برای غیر و خندیدن برای هر چیز. خلاصه اینکه نماز بهترین عبادت است برای تمرین ضبط نفس. (1)

تمرین وقت شناسی در نماز

مسئله دیگری که در باب نماز مورد توجه واقع شده است، دقت زیاد نسبت به مسئله وقت است بطوری که دقیقاً روی دقیقه و ثانیه آن حساب می شود بدون شک این امر در روح عبادت و رابطه انسان با خدا موثر نیست که مثلاً اگر ما یک دقیقه قبل از زوال ظهر نماز را

ص: 126

شروع کنیم آن حالت تقرب و توجه قلب به خدا پیدا نمی شود ولی همین قدر که زوال ظهر انجام شد تقرب ایجاد می شود ولی اسلام این را شرط قرار داده و نخواستند هرج و مرجی از نظر وقت و زمان باشد نوعی وقت شناسی و تمرین احترام گذاردن به نظم زمانی و وقتی است. (1)

مسأله طلبی در نماز

مسئله دیگر مسأله طلبی و صلح جویی با مردم دیگر است که در متن تعلیمات نماز آمده است در سوره حمد که خواندنش در نماز واجب است بعد از حمد و ثنا، خدا را مخاطب قرار می دهیم «پروردگارا! ما منحصراتو را پرستش می کنیم، پروردگارا! ما منحصراتو را کمک می گیریم» (حمد/5،7) صحبت «ما» است نه «من» با اینکه از نظر روح عبادت هر چه غیر خدا در ذهن انسان نیاید بهتر است ولی اسلام به خاطر یک مصلحت اجتماعی بسیار مهم برای اینکه روح یک مسلمان را روح اجتماعی کرده باشد آن را با چاشنی عبادت به خورد مردم داده است و می گوید: «ایاک نعبد و ایاک نستعین! اهدنا الصراط المستقیم» «ما عموما، منحصراتو را پرستش می کنیم و منحصراتو را تویاری می جوئیم، خدایا همه ما را به راه راست هدایت کن» در این جا همکاری و همدلی و همگامی کاملاً مشهود است. و بالاتر، مسئله صلح

ص: 127

و سلم طلبی است که در سلام نماز مطرح است. (1)

شیوه های ترغیب به نماز

اشاره

«و أمر أهلك بالصلاة واصطبر عليها؛ ای پیامبر! اهلت را به برپایی نماز فراخوان و در این امر پایداری و صبوری پیشه کن». (2)

تشویق فرزندان به نماز، اختصاص به پیامبر ندارد. همه ما (والدین و مربیان) نسبت به فرزندان و شاگردان مسئولیم و باید در تربیت آنها کوشا باشیم.

فرزند وقتی که در خانه است از والدین مسائل را می آموزد و وقتی که در مدرسه است از مربیان و معلمان. بنابراین وظیفه مربیان و والدین در آموختن ارزش های اسلامی به فرزندان بیش از سایرین می باشد.

در روایت است که به فرزندان از سن هفت سالگی نماز تمرینی یاد بدهید.

روح انسان در زمان جوانی حالت قابل انعطافی دارد و هر چه انسان بزرگتر می شود از انعطاف آن کمتر می شود. (3)

نماز بر نونهالان گر چه واجب نیست، لیکن امری نیکو و پسندیده است و زمینه ساز دوران جوانی است.

ص: 128

1- همان/ص 193، 192

2- سوره طه، آیه 132

3- تعلیم و تربیت در اسلام، مرتضی مطهری، انتشارات صدرا، ص 78.

ژان پیاژه درباره اهمیت تربیت فرزندان در این دوره و آماده کردن آنان برای دوره جوانی می گوید:

«... کودک در خطر اخلاقی را باید در ردیف انحرافات جوانی قرار داد، زیرا اگر از آن جلوگیری نشود سقوط در تبهکاری او فراهم می شود»⁽¹⁾.

مولوی مثلی راجع به اینکه هر چه انسان بزرگتر می شود، صفات او قویتر و ریشه دارتر می گردد، بیان کرده، و می گوید: مردی درختی را در گذرگاهی کاشت و مردم از این کار در رنج بودند. او قول داد که سال دیگر آن را بکند و سال دیگر نیز کار را به سال بعد موکول کرد و سال های بعد نیز به همین ترتیب عمل کرد. از طرفی درخت سال به سال ریشه دارتر می شد و از طرف دیگر خارکن ضعیف تر می گردید. یعنی میان رشد درخت و قوت او نسبت معکوس برقرار بود. حالات انسان مانند خاربن و خارکن است. روز به روز صفات در انسان عمیق تر و اراده انسان ضعیف تر می شود، بنابراین قدرت یک جوان در اصلاح نفس خود از یک پیر بیشتر است.⁽²⁾

خاربندر قوت و برخاستن *** خارکن در سستی و در کاستن

سعدی نیز می گوید:

ص: 129

1- روانشناسی کودک و اصول تربیتی جوانان، ژان پیاژه، ترجمه عنایت الله شکیبیا

2- تعلیم و تربیت در اسلام، ص 79 - 80.

هرکه در خوردیش ادب نکنند*** در بزرگی ادب از او برخاست

چوب تر را چنان که خواهی پیچ*** نشود خشک جز به آتش راست

مولوی و سعدی می گویند:

محبتی که اول در دل انسان رفت دوام بیشتری دارد.

والدین و مربیان اگر بخواهند فرزندان را با نماز آشنا کنند باید از سنین کودکی و نوجوانی شروع کنند، چرا که فردا دیر است؛ اما برای شروع چه باید کرد؟ از چه روش هایی استفاده کنیم؟ مؤثرترین روش ها و عوامل کدامند؟

1. بصیرت بخشی

بصیرت چنین تعریف شده است: «قوای قلب، نورانی به نور قدسی است که به واسطه آن حقایق اشیا و بواطن را می بیند، همانطوری که چشم، صورت اشیا را می بیند».⁽¹⁾

یکی از اصول تربیت اسلامی این است که باطن انسان بر ظاهرش اثر می گذارد؛ یعنی هر گاه رفتار مطلوب در ظاهر کسی پیدا شود، می توان آن را ناشی از وضعیت درونی دانست. البته این سخن بدین معنا نیست که تمام هم و غم ما صرف ظاهرسازی شود، بلکه حاصل باطن است و باید در درجه اول در صدد تغییر و تحوّل باطن برآمد.

ص: 130

اسلام در دستوره‌های عبادی خود که اصولاً بر تعبد و تسلیم مبتنی است، به عنصر دانش و بصیرت اهتمام می‌ورزد. مسلمانانی که وظیفه دارد در هر شبانه روز پنج بار عبادت بزرگی همچون نماز را به جا آرد، باید رمز و راز آن را بداند و بفهمد که برای چه باید نماز بخواند. اگر مریبان به دانش آموزان در رابطه با نماز بینشی عطا کنند که در سایه آن دانش آموزان احساس کنند که نماز باعث تعالی و رشد آنها در طول زندگی می‌باشد و نیز به آنها بفهمانند که نماز برترین عبادت، جامع کمالات و کلید مشکلات است و این بصیرت را در آنها به وجود آورند که نماز ملاک ارزشی آدمی و معیار قبولی و رسمیت تمام اعمال و عبادات اوست، نماز حدیث عشق و بهترین ارتباط مؤمن با حضرت دوست است و اینکه عاشقانه ترین حالات و زیباترین روحيات و تربیت های الهی در این موقع پدید می آید، مسلماً شاگردان رغبت بیشتری به نمازشان می دهند.

2. الگوسازی

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمْ وَ لَا تَكُونُوا دُعَاةَ بِأَلْسِنَتِكُمْ» مردم را با رفتار خود به حق رهبری کنید نه با زبان خویش. (1)

چشم و گوش فرزندان چون آینه ای است که هر چیزی در آن

ص: 131

1- بحار الأنوار، الجامعة لدرر أخبار الثمة الطهار، باب الهداية و الإضلال و التوفيق، ج 69، ص 223.

منعکس می شود. و مادر می تواند با رفتار خود، خصلت ها؛ امانت، صداقت، وفای به عهد، حق جویی و... را در فرزند احیا کند و یا آنها را از میان ببرد. فرزندان با مشاهده رفتار پدر و مادر هنگام شرکت در نماز جماعت و دیدن فیلم ها و پوسترهای مربوط به نماز به طور غریزی از آنان تقلید نموده و اعمال و حرکات مشاهده شده را تکرار می کنند.

هیچ عنصری از عناصر مدرسه نمی توانند همانند معلّم الگوساز و یا الگو سوز باشند. معلّم و مربّی به خاطر نفوذ معنوی با تمام رفتارشان، الگوها و سرمشق هایی در اختیار شاگردان قرار می دهند. شخصیت معلم دارای اثری عمیق و پایدار در افکار و قلوب شاگردان می باشد. نوجوانان در سنینی از عمر قرار دارند که تمام جلوه گاهای افکار و احساس های درونی معلّم را که به گفتار و رفتار او می انجامد، معیاری برای افکار و اعمال خویش قرار می دهند.

فرصت ها و اوقاتی که دانش آموزان در مدارس سپری می سازند، بیشترین و زنده ترین لحظات عمر آنها را تشکیل می دهد. در محیط مدرسه نیز عمده ترین اوقات آنها در ارتباط با معلم می گذرد. به همین جهت تأثیر معلم بیش از سایر عوامل است. در تربیت اسلامی به ارائه الگو توجه فراوانی شده است و آیاتی از قرآن مجید، پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) را الگو معرفی می نمایند و مردم را به تأسی از او هدایت می کنند.

الف) تبشیر: یکی از روش های تربیتی پیامبران الهی برای هدایت مردم به سوی ارزش های الهی، بشارت دادن بوده است؛ یعنی به مردم بشارت می داده اند که بعد از انجام این تکالیف چه عطایایی نصیب شما می شود، قرآن برای عده ای از انسان های وارسته از نعمت رضوان در بهشت سخن می گوید؛ اما چون همه مردم به این مقام نمی رسند برای عده ای دیگر از خوراکی ها و پوشیدنی ها سخن می گوید. این بشارت ها مبین نکته تربیتی مهمی برای مرئیان و معلمان است و آن این که برای همه نباید از نوع تربیتی واحدی استفاده کرد؛ زیرا امری ممکن است در یک دانش آموز شوقی بسیار ایجاد کند و همین امر برای دانش آموزی دیگر نه تنها شوقی ایجاد نکند؛ بلکه انزجار و نفرت ایجاد کند.

ب) انذار: انذار را به خبر دادن که همراه با ترساندن باشد، معنا کرده اند. (1) مقتضای عدل الهی این است که پیش از وقوع مجازات، آگاهی کافی نسبت به آن ایجاد شود، زیرا کسی حقیقتاً قابل مجازات است که از روی آگاهی و عمد به کار خلاف دست زند و قرآن به عنوان انذارگر برای بشر معرفی شده است. «انها لاحدی الکبر. نذیراً للبشر» (2) و از طریق انذار بشر را از عاقبت کارهای ناشایست آگاه

ص: 133

1- سفینه البحار، ج 2، ص 278.

2- سوره مدثر، آیات 35 و 36

می سازد.

بر حسب طبیعت انسانی و اقتضای سن، مری می تواند دانش آموزان را از عاقبت ترک نماز و سبک شمردن، آنان را انذار کند و به سوی نماز سوق دهد.

4. روش تشویق

یکی از روش های بسیار مؤثر در تربیت، تشویق کارهای خوب است. تشویق در روح جوان اثر می گذارد و او را ترغیب می کند.

تشویق صورت های مختلف دارد و به سن و درک او و نوع عمل او بستگی دارد. گاه به صورت دلجویی، گفتن یک عبارت محبت آمیز است، برخی اوقات یک نگاه توأم با لبخند و ... می باشد. و برای اینکه امر تشویق، زیان و خطری را برای فرد موجب نشود، رعایت نکات ذیل حائز اهمیت است:

- «باید عمل یا اخلاق نیک جوان را تحسین کرد، نه خ و د او را؛

- تشویق صورت رشوه به خود نگیرد؛

- علت تشویق بایستی معین شود؛

- تشویق و تحسین در حضور جمع اثر بیشتری دارد؛

- تشویق وسیله است و نباید به صورت غایت و هدف در آید». (1)

ص: 134

فرزندان ما بر گردن ما حقوقی دارند که برای آشنا کردن آنها با مهم ترین حقشان باید آن را «بلند» در حضورشان بخوانیم.

تلاوت قرآن در خانه در سایر افراد خانواده اثر دارد، پدر و مادری که خواندن قرآن جزو برنامه زندگی آنان است فرزندانشان نیز به فراگیری و خواندن قرآن علاقه مند می شوند و این خود یکی از راه های تعلیم قرآن به فرزندان است، زیرا کودک و نوجوان به طور عمده تحت تأثیر سخنان والدین، معلمان و دوستان است و این تأثیر پذیری در کودکی بیشتر از پدر و مادر علی الخصوص پدر است.

اما آنچه در حیطه به عنوان وظیفه پدر است:

نخست: پدر باید نامی برای فرزندش برگزیند که در جامعه ی اسلامی زینت او باشد و فرزندش بدان نام مفتخر باشد.

نامی که نشان از بندگی خدا داشته باشد؛ مانند: عبدالله و نام های برگزیدگان الهی علیهم السلام که عابدترین بندگان خداوندند.

دوم: چگونگی برقراری ارتباط او را با خدا و امام زمانش و خلق خدا بر پایه ی آموزش های دینی تعلیم دهد.

به عبارت دیگر او را مؤدب به آداب الهی پرورش داده و پیامبر گرانقدر اسلام را در بندگی خدا اسوه ی نیکوی او معرفی کند.

پیامبری که حضرت باقر علیه السلام در معرفی اش فرمودند: «انّ

اللَّهُ أَدَّبَ نَبِيَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ لَهُ عَلَى مَحَبَّتِهِ فَقَالَ : إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ... - خداوند پیامبرش صلی الله علیه و آله را بر محبت و دوستی خود ادب آموخت. سپس فرمود: همانا تو خُلُقِ عظیمی - دین بزرگی - را دارا هستی...» (1).

سوم: اگر بپذیریم که باید قرآن را به او بیاموزد، ناگزیر باید همان قرآنی را که از خاندان رسالت علیهم السلام آموخته است به فرزندش تعلیم دهد: خواندنش را، ترجمه اش را و تفسیرش را. (2)

یکی از حقوق فرزندان، تعلیم قرآن به آنهاست؛ امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) در این باره می فرماید: فرزند را بر پدر حقی است و پدر را بر فرزند حقی، حق پدر بر فرزند آن است که فرزند در هر چیز جز نافرمانی خدای سبحان او را فرمان برد و حق فرزند بر پدر آن است که او را نام نیکو نهد و نیکو تربیت کند و قرآنش تعلیم دهد.

این تعلیم قرآن می تواند توسط خود پدر به طور مستقیم صورت گیرد و یا اینکه برای فرزندش معلم قرآن بگیرد که در این رابطه اکثر مسلمین غافل بوده و پدران به این حق عمل نمی کنند.

در روایتی است که اگر معلمی به کودکی بسم الله الرحمن الرحیم یاد دهد خداوند آن کودک و آن معلم و پدر و مادر کودک را

ص: 138

1- الاختصاص، "شیخ مفید"، ص 330

2- تفسیر القمی، ج 1، ص 30

از دوزخ نجات می دهد. (1)

پدر و مادری که در خانه با صدای بلند قرآن می خوانند اثر تربیتی در روح و جان فرزندانشان می گذارد و آنان را به قرآن علاقمند می کنند.

شیوه های آموزش قرآن به کودکان

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می فرماید: "هیچ مردی فرزند خود را قرآن نیاموزد مگر این که خداوند پدر و مادر کودک را در روز قیامت تاج پادشاهی عطا کند و دو لباس بهشتی به آنان بپوشاند که هرگز مردم مانند آن را ندیده باشند". (2)

یکی از روش های تربیت فرزندان، تشویق به قرائت قرآن است.

پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله) می فرماید: "فرزندانتان را بر سه ویژگی تربیت کنید: محبت پیامبرتان، محبت اهل بیت و قرآن". (3)

برای این که فرزندان با قرآن آشنا شود:

1. از شیوه همانند سازی استفاده کنید، یعنی در عمل به قرآن اهمیت قائل شوید و تلاوت قرآن را در برنامه خود قرار دهید و با آهنگ آن را بخوانید. اگر ممکن است آهنگ دلنشین و جذاب قرآن

ص: 139

1- تفسیر منهج الصادقین ذیل به اول حمد

2- وسائل الشیعه، ج 4، ص 825

3- کنز العمال، ج 16، ص 456

را در منزل طنین اندازید تا گوش فرزندتان با آهنگ قرآن انس پیدا کند و فضای خانه از بوی عطر قرآن، معطر گردد.

2. نوارهای ترتیل و تکرار آیات قرآن را که به صورت سی دی ارائه است، تهیه نمایید.

3. ایشان را پس از رسیدن به سنین بالاتر به مراکز آموزش قرآن معرفی نمایید تا با روش صحیح و منطقی فرزندتان را تعلیم دهند. در مراحل مختلف از تشویق دریغ نوزید.

4. کتاب هایی را که در رابطه با روش آموزش قرآن و حفظ آن چاپ شده مطالعه فرمایید که به بعضی از آن ها اشاره می کنیم:

- کتاب جرعه ملکوت

- حفظ قرآن در پنج مرحله

- بهترین روش حفظ قرآن

- حافظان نور (که جامعه القرآن الکریم آن ها را منتشر نموده است)

یکی دیگر از نکاتی که در آموزش قرآن در دوران کودکی باید مورد تامل قرار گیرد توجه به ویژگی های کودک و استفاده از قالب های مورد علاقه کودک نظیر بازی، کاردستی، شعر و قصه و... در آموزش است.

ص: 140

حضرت علی(علیه السلام) در جایی به پدر فرزدق، شاعر معروف که فرزند خود را جهت تشویق به خاطر فراگیری شعر و کلام عرب به خدمت حضرت آورده بود فرمودند: "اگر به او قرآن یاد می دادی برایش بهتر بود." [\(1\)](#)

در جای دیگر خطاب به امام حسن(علیه السلام) می فرماید: در اولین قدم برای تربیت تو، از تعلیم کتاب خدا و تأویل آن شروع کردم...

ائمه معصومین(علیه السلام) پدران و مادران را برای انجام این مهم، فراوان تشویق کرده و اجر و پاداش معنوی خداوند را در قبال این عمل یادآور شده اند.

امام حسن عسکری(علیه السلام) فرمودند: خداوند به پدر و مادر پاداش فراوانی را عنایت می کند. آنان با شگفتی سؤال می کنند: پروردگارا! این همه تفضل درباره ما در قبال چیست؟ اعمال ما شایسته چنین پاداشی نبوده است!

در جواب آنها گفته می شود: هذ بتعلیم کما ولد کما القرآن و تبصیر کما آیه بدین الاسلام. " این همه عنایت و نعمت، پاداش شماست که به فرزند خود کتاب خدا، قرآن را آموختید و او را در

ص: 141

روشهای علاقه مند کردن فرزندان به قرآن

دیگران را در اطلاعاتی که از قرآن به دست می آورید، سهیم کنید.

شما از مطالبی که درباره قرآن میخوانید، چیزهایی را میآموزید. پس چرا آن را با خانواده خود در میان نگذارید؟ نکته ای کوتاه از یک آیه، داستانی قرآنی که خیلی به آن علاقه مندید یا خبر یا مطلبی جدید از قرآن که اخیراً مطرح شده است، میتواند جرقه یک گفت وگوی دوست داشتنی درباره قرآن باشد.

بعضی از بچه ها بیشتر به هدف جلب توجه بزرگترها و اطرافیان، قرآن میخوانند و گاهی از اینکه میتوان با هدف کسب معنویت، اخلاق و ... نیز تلاوت کرد، بی خبرند. گرچه از قرآن در کلاسها اطلاعاتی به دست می آورند، اما اگر آنها را به حال خود بگذاریم، قرآن را انتخاب نمی کنند.

بزرگسالان بیشتر به هدف کسب ثواب، تلاوت میکنند. هر چند این کار فی نفسه مطلوب است اما شایسته است به نیت آموختن پیامی اخلاقی یا ... از نامه خداوند، به مطالعه آن پردازند و تدبر نمایند.

اگر پیام هایی و مطالبی را که از مطالعه قرآن به دست می آورید با فرزندان در میان بگذارید، میتوانید آنها را برای خواندن قرآن به

ص: 142

قصه درک پیامهای خداوند آماده کنید. با این کار به بچه می فهمانید که به پیامهای قرآن علاقه دارید و دوست دارید آنها نیز به آن علاقه مند شوند. وقتی بچه ها میبینند که چگونه از پیامهای قرآنی که به دست آورده اید، لذت می برید و استفاده میکنید، دیگر کمتر از تلاوت به قصه درک پیام خدا می گریزند.

حتی میتوانید فرزندانان را تشویق کنید پیامهایی که از تلاوت قرآن به دست میآورند را با شما در میان بگذارند. میتوانید پرسید: در فلان آیه یا فلان سوره چه چیزی نوشته شده است؟ اما جالبتر از آن است که پرسید: امروز در کلاس قرآن چه چیزی یاد گرفتی؟⁽¹⁾

ص: 143

1- مجله نسیم وحی دی 1386، شماره 10

اسلام در سیستم تربیتی خود در رابطه با کودک برای پدر نقش ویژه و غیر قابل جایگزینی قائل است و پدر را از ارکان و عناصر اصلی چنین سیستمی بشمار می آورد و او را مسئول ایجاد ارتباط، هماهنگی، طرف داری و تمامیت این سیستم نیز می داند.

الگوی وظایف تربیتی پدر در آیات و روایات در مراحل مختلف رشد کودک و در ارتباط با گونه های مختلف تربیت، تبیین شده و زمینه های لازم برای ایجاد التزام و تسهیل در اجرای این وظایف و روش های مؤثر ایفای آن ها نیز ارائه گردیده است.

طرح این الگوی مناسب در سطح جامعه و در محیط خانواده از طریق مراکز فرهنگی و رسانه ها و بویژه قبل از ازدواج می تواند به تحکیم نقش پدران در تربیت فرزندان، تکوین تربیتی کامل، همگون و هماهنگ در محیط خانواده و تحویل انسان های متعادل و فعال به جامعه کمک کرده و از ایجاد مشکلات بسیاری در سطح خانواده و اجتماع پیشگیری به عمل آورد.

* قرآن كريم، ترجمه مهدي الهی قمشه ای

* سيد رضی، نهج البلاغه

عربی

1. ابن ابی الحديد، ابو حامد ابن هبة الله، شرح نهج البلاغه، ج 20، دار احیاء الكتب العربيه، 1378 ه.ق
2. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل رسول صلی الله علیه واله وسلم، مؤسسه نشر الاسلامی، قم، الطبعة الثانية، 1404 ه.ق
3. ابن شهر آشوب، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب، جلد 3، مطبعة الحيدريه، نجف، 1376 ه.ق
4. ابن فهد حلی، احمد، عدة الداعي و نجاح الساعي، مكتبة الوجداني، قم.
5. امام خميني، سيد روح الله، تحرير الوسيله، جلد 2، مطبعة الأدب، نجف، الطبعة الثانية؛ 1390 ه. ق
6. بخارى جعفي، محمد بن اسماعيل، صحيح البخارى، جلد 3، دارالفكر، بيروت، 1401 ه.ق
7. نعيمى مغربى، نعمان بن محمد، دعائم الاسلام و ذكر الحلال و حرام والقضايا و الاحكام عن اهل البيت رسول الله عليه و عليهم افضل السلام، ج 1، دارالمعارف، قاهره، 1383 ه.ق
8. حائرى، محمد مهدي، شجره الطوبى، ج 2، مكتبة الحيدريه، نجف، الطبعة

9. حر عاملی، شیخ محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعة، ج 5؛ ج 6 وج 11 وج 14 وج 15؛ دار احیاء التراث العربی، بیروت
10. شهید ثانی، زین الدین علی جمعی عاملی، الروضة البهیة فی شرح اللمعة دمشقیة، ج 5 و 6، دار العالم الاسلامی، بیروت
11. صدوق، محمد بن علی ابن الحسین ابن بابویه قمی، التوحید، منشورات جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیة قم، 1387هـ.ق
12. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، منشورات الشریف الرضی، الطبعة السادسة، 1932هـ.ق
13. کلینی رازی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج 2 ج 6، دارالکتب الاسلامیة، تهران، الطبعة الرابعه، 1365 ه.ش
14. مجلسی، محمداقبر، بحار الانوار جامع لدرر الاخبار الائمة الاطهار، ج 5 وج 15 وج 43 وج 70 وج 148 ج 101، مؤسسه الوفاء، بیروت، الطبعة الثانية، 1403هـ.ق
15. معان الاخبار، انتشارات اسلامی، قم، 1361 ه.ش
16. مفید، محمد بن نعمان، الاختصاص، جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیة، قم.
17. نجفی، شیخ محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، ج 21؛ دارالکتب الاسلامیة؛ 1392 ه. ق
18. نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج 1 ج 6 ج 15، مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، بیروت، الطبعة الاولى، 1408 ه. ق

19. هندی برهان خوری، علی متقی ابن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الاحوال، ج 1 و ج 6 و ج 9 و ج 15 و 16، مؤسسه رساله، بیروت، 1309 ه.ق

20. یعقوبی، احمد، تاریخ الیعقوبی، ج 2، مؤسسه نشر فرهنگ اهل البیت علیهم السلام، قم

فارسی

1. دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین علیه السلام، قم

2. دانشمند، مهدی، ارزش والدین و تربیت فرزند، یاس نبی، تبریز

3. افشاری، محمدحسین، رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، میراث ماندگار، قم

4. محمدی ری شهری، منتخب میزان الحکمه، ترجمه حمیدرضا شیخی: تلخیص: سید حمید حسینی، مرکز تحقیقات دار الحدیث، قم

5. کریمی، کبری، عفت مادر و تربیت فرزندان، انتشارات عاصم، تبریز

6. حسینی نژاد، سید مجتبی، نقش مادر در عفت دختران، انتشارات عاصم، تبریز

7. بهشتی، احمد، اسلام و حقوق کودک، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، قم

8. حسینی نژاد، سید مجتبی، نقش والدین در تربیت دینی فرزندان، اثر قلم، قم

9. انتشارات آرام دل، مجالس ختم خوانی، انتشارات آرام دل، تهران

10. سادات، محمدعلی، راهنمایی پدران و مادران و شیوه های برخورد با نوجوانان، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ج 1 و 2

ص: 147

11. رفیعی موحد، مهدی، سخنی با پدران و مادران درباره تربیت جنسی فرزندان، نشر تهذیب، قم
12. بدرالدین، یوسف، والدین موفق، طلعه سبز، قم
13. وزیری، مجید، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، زمستان 1381
14. مجله نسیم وحی دی 1386، شماره 10
15. ایمانی، محسن، "نقش پدر در تربیت فرزندان"، مجلات تخصصی نور، پیوند، خرداد 1389.
16. فردوسی، سیما، کلید های تربیت کودکان، چاپ ششم، تهران، نشر صابرین، 1388.
17. بوربا، میشله، کتاب جامع تربیت کودک، به ترجمه بهشتیان، محمد، ج2، چاپ اول، تهران، نشر فرهنگ سبز، 1389.
18. محمودی، امیر ملک، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، شهاب الدین، 1386.
19. پاک نیا، عبدالکریم، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382.
20. بروجردی، حسین، منابع فقه شیعه، ترجمه جامع الاحادیث، به تحقیق جمعی از فضلاء، ج22، چاپ اول، تهران، نشر فرهنگ سبز، 1386ق.
21. صافی، احمد، خانواده ی متعادل و نامتعادل (به سامان و نابه سامان)، چاپ یازدهم، تهران، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، 1392ه.ش.

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آبا ده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

